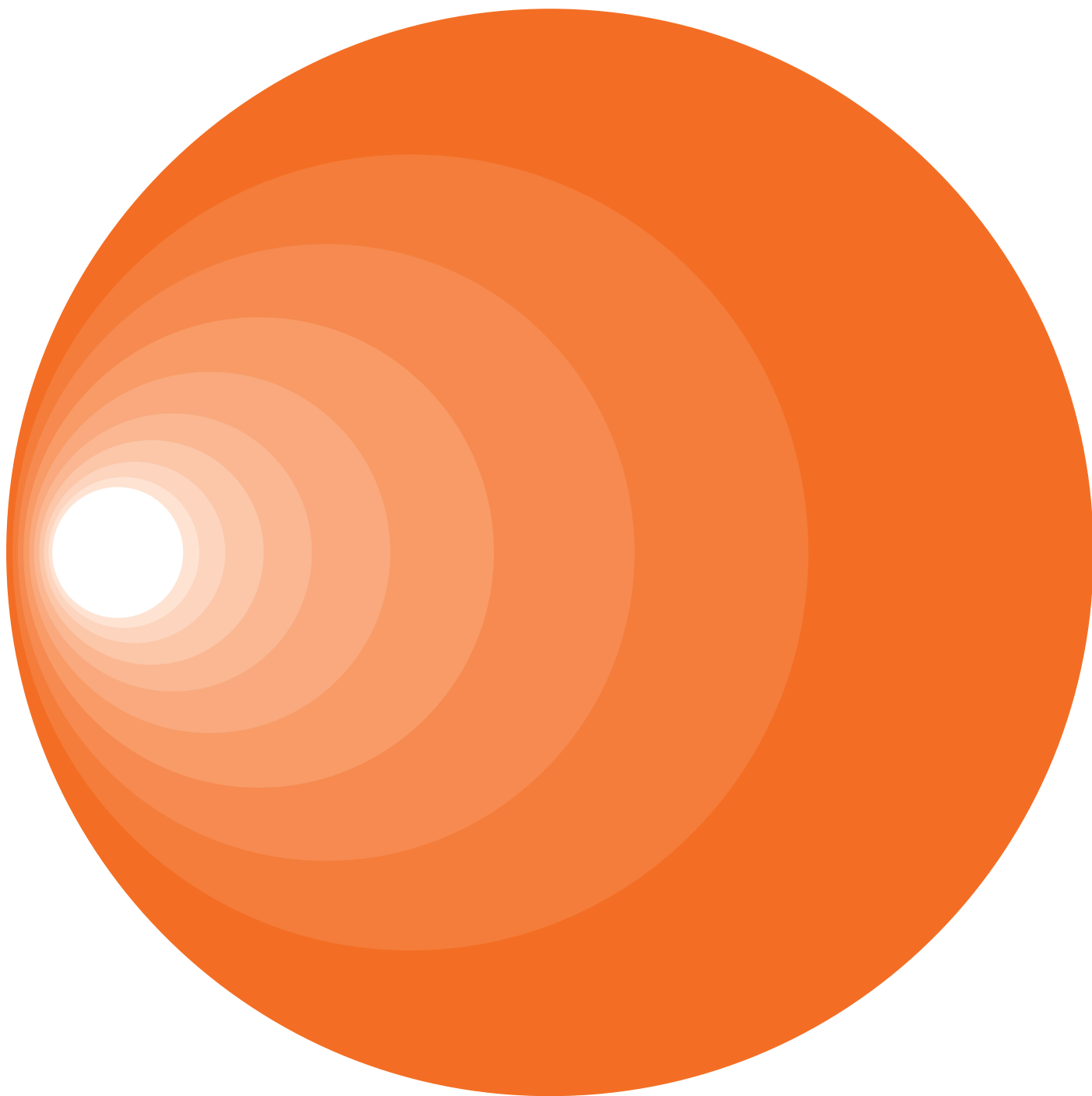

Funded by the
European Union

**ПОДДРШКА ЗА ЖРТВИТЕ НА ВООРУЖЕНО
НАСИЛСТВО ВО ЗАПАДЕН БАЛКАН:
КРАТОК ПРЕГЛЕД И ПРЕПОРАКИ**

Оваа публикација претставува скратена верзија од истражувањето спроведено од SEESAC помеѓу мај и септември 2024 година, во соработка со Виктимолошкото здружение на Србија. Информациите во извештајот се базираат на законската рамка во времето кога е завршено истражувањето. Овој краток Преглед ги интегрира податоците и анализата од истражувањето, дополнети со податоци од Мониторот за вооружено насилство и релевантна литература за вооружено насилство, правата на жртвите и услугите за директните и индиректните жртви. Прелиминарните препораки за јавните политики, формулирани преку сеопфатен преглед на достапните материјали и почетно емпириско истражување, се презентирани на крајот од ова документ.

Клириншката куќа за контрола на мало и лесно оружје на Југоисточна и Источна Европа (SEESAC) е заедничка иницијатива на Програмата за развој на Обединетите нации (УНДП) и Советот за регионална соработка (СРС), финансирана од Европската Унија (ЕУ), насочена кон зајакнување на капацитетите на ниво на јурисдикција и регионалните капацитети за контрола и намалување на пролиферацијата и злоупотребата на мало и лесно оружје, со што ќе се придонесе за подобрена стабилност, безбедност и развој во Југоисточна и Источна Европа.

Оваа публикација е изработена со финансиска поддршка од ЕУ, преку проектот „Поддршка за зајакнување на борбата против нелегалното поседување, злоупотребата и тргувањето со мало и лесно оружје на Западен Балкан“, финансиран преку Инструментот за претпристапна помош (ИПА II).

За повеќе информации, обратете се до:

Раководителот на SEESAC

Булевар Зоран Ѓинѓиќ 64, 11000 Белград, Србија

Тел: +381 11 415 5300

www.seesac.org

Уредник: Весна Ципруш

Превод: Игор Стефановски

Дизајн и уредување на веб-страницата: Methodis Consulting

ISBN-978-68-7728-404-6

© SEESAC 2025 – Сите права се задржани

Одредување од одговорност: Ставовите изразени во овој документ на никој начин не ги одразуваат ставовите на УНДП, СРС или ЕУ. Употребените ознаки и презентацијата на материјалот во оваа публикација не се израз на какво било мислење на УНДП, СРС или ЕУ во врска со: 1) правниот статус на која било земја, територија или област, или на нејзините власти или вооружени групи; или 2) разграничувањето на нејзините територии или граници.

Признанија

Квалитативната анализа се темели на вредни согледувања од експерти и специјалисти за поддршка на жртви од различни институции на Западен Балкан, меѓу кои правни експерти, психолози, социјални работници и професионалци за поддршка на жртви од јавни институции и граѓански организации. Посебно им се заблагодаруваме на консултантките на SEESAC од Виктимолошкото друштво на Србија: д-р Сања Ќопиќ, д-р Мирјана Докмановиќ, Јасмина Николиќ, Милица Луковиќ Радаковиќ и Мирела Османовиќ, кои го изготвија прелиминарниот извештај врз основа на стручна анализа на податоците добиени од шест јурисдикции на Западен Балкан, како и на нивните соработнички кои работеа на собирање на податоци во јурисдикциите опфатени со ова истражување: Валмора Гого, Дајана Добрози, Гентиана Мурати, Маја Раичевиќ и проф. д-р Наташа Пеовска. Анализата значително се збогати и со суштински придонеси и согледувања од други членови на тимот на SEESAC, и тоа: Ален Лапон, Јулијана Бузи, Драган Божаниќ, Татјана Вишацки и Виолета Гаши.

Содржина

АКРОНИМИ И КРАТЕНКИ	5
ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	6
1. ВОВЕД	11
1.1. Уникатните последици од вооруженото насилство	12
1.2. Вооружено насилство: Предизвик за безбедноста и развојот	14
2. МЕЃУНАРОДНА НОРМАТИВНА РАМКА	22
2.1. Рамка за права на жртвите	22
2.2. Опис на правата на жртвите како што се наведени во клучните регионални правни инструменти	26
2.3. Контролна рамка за малото и лесно оружје	33
3. ПРЕГЛЕД НА ПРАВНИТЕ РАМКИ ВО ЈУРИСДИКЦИИТЕ НА ЗАПАДЕН БАЛКАН ...	36
3.1. Правна дефиниција на терминот „жртва“ - Заеднички карактеристики	36
3.2. Пристапите во секоја од предметните јурисдикции	37
3.3. Права на жртвите на вооружено насилство: Првично скенирање	39
3.3.1. Заеднички карактеристики идентификувани низ целиот регион	39
3.3.2. Размислувања за секоја предметна јурисдикција	40
4. ЕМПИРИСКИ СОГЛЕДУВАЊА ЗА УСЛУГИТЕ ЗА ПОДДРШКА НА ЖРТВИТЕ ВО ЗАПАДЕН БАЛКАН	44
4.1. Даватели на услуги за поддршка на жртвите: Статус, мисија и капацитети	46
4.2. Краток преглед на поддршката на жртвите на криминал во 2023 година	47
5. ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ ВО ОБЕЗБЕДУВАЊЕТО ПОДДРШКА НА ЖРТВИТЕ НА НАСИЛСТВО ПОВРЗАНО СО ОГНЕНО ОРУЖЈЕ	50
6. ПРЕПОРАКИ	5
ПОИМНИК	59
ЛИТЕРАТУРА	62

Акроними и кратенки

ПСВН | Платформа за следење вооружено насилство (Монитор за вооружено насилство)

СЕ | Совет на Европа

ГО | Граѓански организации

ЕУ | Европска Унија

МИС | Меѓународен инструмент за следење

ОБСЕ | Организација за безбедност и соработка во Европа

МЛО | Мало и лесно оружје

SEESAC | Клириншка куќа за контрола на мало и лесно оружје во Југоисточна и Источна Европа

СРС | Совет за регионална соработка

ПА | Програма за акција за спречување, борба и искоренување на нелегалната трговија со мало и лесно оружје

УНДП | Програма за развој на Обединетите нации

ОН | Обединети нации

ВЗС | Виктимолошко здружение на Србија (Viktimološko društvo Srbije)

Извршно резиме

Оваа публикација ги претставува клучните наоди од истражувањето спроведено од SEESAC во соработка со Виктимолошкото здружение на Србија, фокусирано на шест јурисдикции во Западен Балкан: Албанија, Босна и Херцеговина, Косово¹, Северна Македонија, Црна Гора и Србија. Истражувањето е спроведено помеѓу мај и септември 2024 година, фокусирајќи се на една суштински важна, но недоволно истражена област: услуги за поддршка на жртвите на вооружено насилство надвор од контекст на вооружен конфликт. Ова го означува првиот обид да се добие увид во главните карактеристики на услугите за жртвите на вооружено насилство во регионот на Западен Балкан.²

Во целиот свет и во регионот, вооруженото насилство и натаму претставува значаен предизвик што влијае на општествената благосостојба и човековиот развој. Податоците од [Платформата за следење на вооруженото насилство](#) на SEESAC покажуваат огромни родови нееднаквости во Западен Балкан. Мажите се непропорционално погодени од вооруженото насилство, постојано сочинувајќи го мнозинството и од жртвите и од сторителите. Само во 2024 година, мажите претставувале 80% од сите жртви каде што полот бил наведен, што претставува огромно мнозинство од смртните случаи предизвикани од огнено оружје. Мажите исто така доминираат во случаите на повреди, што укажува на поголема изложеност на тешки физички повреди. Инцидентите поврзани со закани откриваат поинаква динамика: иако поголемиот процент сè уште се мажи, жените се соочуваат со непропорционално висок удел на закани со огнено оружје во однос на нивната вкупна застапеност. Мажите сочинуваат 98% од сторителите во инциденти поврзани со огнено оружје, сооднос што останал стабилен низ времето, додека жените сочинуваат 20% од жртвите и само 2% од сторителите. Бројките на насилството поврзано со огнено оружје се изразено високи низ целиот регион: во 2024 година, 113 лица се убиени, 358 повредени, а 387 загрозувани во инциденти со огнено оружје. Вооруженото насилство претежно ги погодува младите возрасни лица на возраст помеѓу 19 и 35 години.

¹ За Програмата за развој на Обединетите нации, споменувањето на Косово треба да се разбере во контекст на Резолуцијата 1244 (1999) на Советот за безбедност на Организацијата на Обединетите нации. За Европската Унија, оваа ознака не е во спротивност со ставовите за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244/99 на Советот за безбедност на Обединетите нации и мислењето на Меѓународниот суд на правдата за декларацијата за независност на Косово.

² Публикацијата интегрира податоци и анализи од оригиналната студија, дополнети со сознанија од Мониторот за вооружено насилство и тековната академска литература. Информациите за правната рамка во неа ја прикажуваат состојбата во времето на завршувањето на студијата. Треба да се земе предвид дека поголемиот дел од текстот во овој преглед е преземен од необјавената истражувачка студија на SEESAC „Анализа на поддршката на жртвите од вооружено насилство во Западен Балкан“, спроведена преку Виктимолошкото здружение на Србија. Цитатите во следните фусноти се земени дословно: 7,8, 22-24, 36, 38-40, 43, 47, 55, 56, 62-65.

Семејното насилство резултираше со најголем број смртни случаи во сите контексти, а последиците се несразмерно високи за жените. Помеѓу 2019 и 2024 година, инцидентите со огнено оружје во домашни услови постојано се зголемувале, бележејќи пораст за 81%. Во истиот период, бројот на жртви се зголемил за 85%. Бројот на инциденти со огнено оружје во кои биле вклучени интимни партнери пораснал двојно, а 98% од сите жртви во евидентираните случаи биле жени. Оттаму, иако инцидентите со семејно насилство што вклучувале огнено оружје биле далеку помалку од оние во криминални контексти, јавни спорови или неодредени престрелки, тие резултирале со најголем број смртни случаи, што го прави семејното насилство најсмртоносен контекст за жените кога било вклучено огнено оружје.³

Податоците укажуваат на потреба од интервенции за решавање на проблемот со вооруженото насилство, а воедно и обезбедување пристап до соодветни услуги за жртвите на вооружено насилство. И покрај значајните чекори што ги направија јурисдикциите на Западен Балкан во зајакнувањето на контролата на малото и лесно оружје (МЛО) и борбата против вооруженото насилство, прашањето за услугите за поддршка на жртвите сè уште не е решено на систематски и сеопфатен начин.

Жртвите на насилни кривични дела - вклучително и насилство со огнено оружје - имаат право да добијат поддршка што ги задоволува нивните разновидни потреби, а не само потребите поврзани со обвинителната постапка. Историски гледано, фокусот на јавноста и јавните политики беше претежно на изрекување казни за сторителите.⁴ Во поново време, креаторите на политиките сè повеќе согледуваат дека сеопфатната поддршка на жртвите е од суштинско значење за фер и ефикасен правосуден систем.

Постојат голем број меѓународни и регионални правни инструменти со кои се регулира поддршката за жртвите на насилство. Овие правни инструменти, особено Декларацијата на ОН за основните начела на правда за жртвите на криминал и злоупотреба на моќ и Директивата 2012/29/EУ на Европскиот парламент и на Советот од 25 октомври 2012 година за утврдување минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите на криминал (Директива за правата на жртвите) даваат основно разбирање на правата на жртвите. Тие предвидуваат дека услугите за поддршка треба да им бидат достапни на жртвите пред, за време и во соодветен период по кривичната постапка, без оглед на формалното пријавување или правниот статус. Овие услуги треба да бидат фокусирани на жртвата, добро насочени и интегрирани, избегнувајќи ризик од повторна виктимизација, секундарна виктимизација, заплашување, закани или потенцијална одмазда. Според Директивата за правата на жртвите, службите за поддршка на жртвите треба да обрнат посебно внимание на специфичните потреби на жртвите кои претрпеле значителна штета поради сериозноста на кривичното дело. Оваа одредба е особено релевантна со оглед на тешките последици од вооруженото насилство за сите директно и индиректно погодени жртви.

Подигањето на свеста за правата на жртвите е од клучно значење, особено меѓу професионалците во институциите и службите кои обично не се поврзани со поддршка на жртвите. Полицијата и правните служби имаат значајна улога во обликувањето на перцепциите

³ SEESAC (2025). *Инциденти со огнено оружје во контекст на семејно насилство – Западен Балкан, 2019–2024*. Достапно на: [IN_FOCUS_Domestic_violence_Western_Balkans_2019-2024_w.pdf](#)

⁴ Важно е да се препознае дека на сторителите треба да им се дадат можности за рехабилитација како начин за спречување рецидивизам. Меѓутоа, прашањето за рехабилитација не е опфатено во овој преглед.

на жртвите за поддршката што им е достапна, особено по кривично дело. На овој систем честопати се гледа како целина и кога во еден дел ќе имаат негативното искуство, на пример во делот со спроведувањето на законот, жртвите може да се повлечат од другите услуги за поддршка.

Иако постои јасна посветеност на поддршката на жртвите во шесте јурисдикции од Западен Балкан вклучени во истражувањето, постигнувањето целосна усогласеност со меѓународните стандарди и стандардите на ЕУ е тековен процес кој бара посебно внимание. Жртвите на инциденти поврзани со огнено оружје во Западен Балкан генерално имаат ист правен статус како и жртвите на други кривични дела, што може да доведе до пропусти во соодветната заштита. Неконзистентна правна дефиниција за „жртва“, што не е усогласена со Директивата на ЕУ за правата на жртвите, сè уште постои низ целиот регион, и со дефиницијата не се целосно опфатени индиректните жртви, како што се членовите на потесното семејство и издржуваните лица, како што се дефинирани со меѓународните стандарди.⁵ Понатаму, постојната регионална рамка за контрола на МЛО содржи само ограничено упатување на жртвите и нема експлицитно споменување на потребата од посебно наменети услуги за оние погодени од вооружено насилство. Со оглед на тоа што вработените во безбедносниот сектор најчесто се првите коишто интервенираат во случаи на инциденти поврзани со огнено оружје, клучно е политиките и практиките за контрола на МЛО да ги вклучуваат и аспектите на правата на жртвите за да се обезбеди навремено и соодветно обезбедување информации, како и спречување на повторна виктимизација и секундарна виктимизација.

Во моментот, разновидна низа на јавни институции, граѓански организации (ГО) и независни агенции ги обезбедуваат услугите за поддршка на жртвите во регионот. Неколку критични предизвици го попречуваат соодветното обезбедување поддршка за жртвите на огнено оружје. Меѓу тие предизвици се недостигот на услуги/служби посебно прилагодени на уникатните потреби на жртвите на вооружено насилство, фрагментираната природа на постојните системи за поддршка на жртвите и недоследното собирање податоци конкретно за оваа форма на насилство. Финансиските ограничувања претставуваат значителна пречка, особено за ГО што се даватели на услуги, бидејќи тие честопати се во голема мера зависни од несигурно финансирање базирано на проекти.⁶ Дополнително, ГО ретко се вклучени во консултациите кога станува збор за креирање политики поврзани со контрола на МЛО и услуги за поддршка на жртвите.

За да се подобри достапноста и квалитетот на поддршката за жртвите од огнено оружје, на крајот од оваа публикација се дадени препораки. Потребно е да се ажурираат постојните законски и политички рамки за целосно усогласување со меѓународните стандарди. Ова вклучува усвојување на сеопфатна дефиниција за „жртва“ што ќе ги опфати и директните и индиректните жртви, обезбедување конзистентна терминологија и воспоставување јасна законска обврска за властите да го олеснат упатувањето до службите за поддршка на жртвите.

⁵ Иако Директивата за правата на жртвите не е правно обврзувачка за земјите што не се членки, усогласувањето со законодавството на ЕУ, кое ја вклучува и оваа директива, е услов за членство во ЕУ.

⁶ Повеќе за улогата на граѓанските организации и прашањата поврзани со одржливоста на услугите за жртвите што ги обезбедуваат граѓанските организации прочитајте во Николиќ-Ристановиќ, В., Ќопиќ, С., Николиќ, Ј., Шаќири, Б. (2018) *Podrška žrtvama u izabranim državama Balkana: Komparativna perspektiva* Белград: Виктимолошко здружение на Србија (*Поддршка за жртвите во избрани држави на Балканот: Компаративна перспектива*). Извршното резиме е достапно на англиски). Пристап на: Podrska_Zrtvama_Analiza.indd

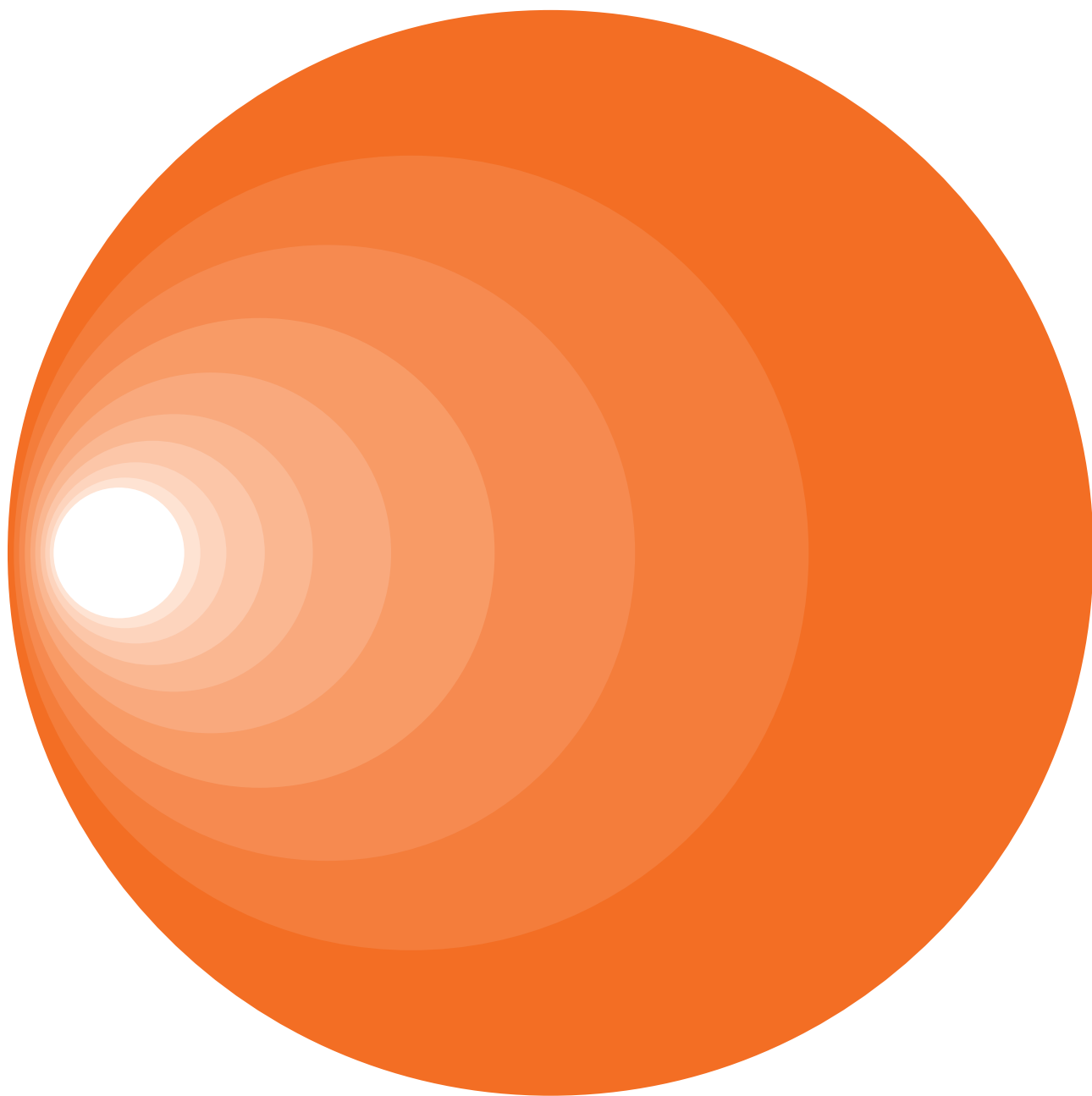
Понатаму, од клучно значење е да се спроведат одржливи и достапни програми за обука и градење капацитети за професионалци во сите релевантни сектори, почнувајќи од полицијата, која често е првата точка на контакт за жртвите, но исто така и давателите на здравствени услуги, судските службеници и релевантните граѓански организации. Овие програми треба да го подобрат разбирањето на надлежните лица за реагирање во вакви итни случаи и на давателите на услуги за правата на жртвите и да ги опремаат со соодветни вештини за проценка и решавање на специфичните потреби на жртвите на насилство од огнено оружје и нивните семејства.

Од суштинско значење е да се развијат робусни рамки за следење и евалуација, заедно со систематско собирање расчленети податоци за директните и индиректните жртви на насилство поврзано со огнено оружје.

Конечно, поттикнувањето на регионалната соработка меѓу јурисдикциите на Западен Балкан е клучно за споделување на најдобрите практики и максимално искористување на постојните мрежи на безбедносниот сектор за олеснување и забрзување на усогласувањето со меѓународните стандарди за поддршка на жртвите.

Со проактивно ажурирање на законските рамки, зајакнување на институционалните капацитети, застапување за одржливо финансирање за давателите на услуги, обезбедување пристап до специјализирана обука и поттикнување на меѓуагенциска и регионална соработка, јурисдикциите на Западен Балкан ќе бидат во добра позиција за постепено воспоставување на посеопфатен систем за поддршка, кој е фокусиран на жртвите и ги зема предвид можните последици од траума, за сите лица погодени од вооружено насилство и кој е целосно усогласен со Директивата на ЕУ за правата на жртвите.

Овој преглед започнува со **вовед** во кој се наведени различните карактеристики и влијанија на вооруженото насилство. Во него се презентирани скорешни податоци од Западен Балкан, нагласувајќи ја релевантноста и навременоста на истражувањата фокусирани на поддршка на жртвите на вооружено насилство. Во **второто поглавје** се опишува меѓународната нормативна рамка релевантна за поддршка на жртвите, вклучувајќи ги клучните директиви на ЕУ. Исто така, дава краток преглед на меѓународните и регионалните рамки за контрола на МЛО, проценувајќи го степенот до кој тие ги вклучуваат аспектите на поддршка на жртвите. Во **третото поглавје** се истражува поврзаната правна рамка во рамките на јурисдикциите на Западен Балкан, истакнувајќи ги пропустите во усогласувањето со меѓународните стандарди. **Четвртото поглавје** ги претставува индикативните наоди од емпириските истражувања спроведени во шест јурисдикции на Западен Балкан, посочувајќи ги клучните прашања поврзани со поддршката на жртвите, согласно со согледувањата на давателите на услуги. **Петтото поглавје** ги сумира главните предизвици во давањето услуги. Конечно, **шестото поглавје** нуди збир практични препораки изведени од наодите од истражувањето и дополнителен преглед на актуелната литература.

Вовед

1. Вовед

Вооруженото насилство може да се дефинира како намерна закана за употреба или фактичка употреба на оружје за нанесување смрт или повреда. Може да има многу форми, почнувајќи од политичко, криминално, па сè до меѓучовечко насилство, и се појавува во широк спектар на контексти. Клучно е што вооруженото насилство не се однесува само на физичката штета, туку ја вклучува и психосоцијалната штета и неговото сеопфатно негативно влијание врз развојот.⁷

Како повеќеслоен феномен, вооруженото насилство остава сериозни последици не само во ситуации на вооружен конфликт, туку и во контекст на организиран и ситен криминал, насилство меѓу интимни партнери и семејства, насилство во банди и други форми на меѓучовечко насилство - што често се случуваат во инаку мирни општества. Влијанието на злоупотребата на мало и лесно оружје е катастрофално за жртвите, нивните семејства и нивните заедници. Кога е неправилно складирано, МЛО може да ги доведе во опасност децата и другите кои доаѓаат во контакт со него. Кога масовно се злоупотребува во одредена област, тоа можат да предизвика значителна штета на животите, изворите за егзистенција одн. заработка и здравјето на поединците, семејствата и заедниците и можат да создадат општи услови на страв и несигурност што ја попречуваат благосостојбата и одржливиот човечки развој.⁸

Како носители на должности, јурисдикциите се обврзани според меѓународните правни рамки да спроведуваат превентивни мерки и да обезбедат сеопфатна поддршка на жртвите, нивните семејства и сите погодени од вооружено насилство. Основен аспект на оваа поддршка е правото на жртвата на доверливи, бесплатни услуги за поддршка на жртвите, достапни пред, за време на и соодветен период по кривичната постапка, без оглед на формалното пријавување или правниот статус. Овие услуги треба да бидат географски достапни и да се прошират на индиректни жртви, како што се членови на семејството, вклучително и деца. Тие се од клучно значење за да им се овозможи на жртвите пристап до своите права, вклучително и добивање итна медицинска помош, соодветна психолошка поддршка и добивање информации или упатувања до други специјализирани услуги, како што се безбедно сместување кога е потребно и поддршка соодветно адаптирана за ранливите жртви.⁹

⁷ Извештај на Генералниот секретар на ОН. *Promoting development through the reduction and prevention of armed violence (Промовирање на развојот преку намалување и спречување на вооружено насилство)*. Њујорк, 2009 година

⁸ Координативна акција на Обединетите нации за мало оружје (CASA) (2015). *International Small Arms Control Standard. National regulation of civilian access to small arms and light weapons (Меѓународен стандард за контрола на мало оружје. Национална регулатива за пристап на цивили до мало и лесно оружје)*.

⁹ Во Второто поглавје е даден сеопфатен список на сите услуги што треба да бидат достапни според меѓународните стандарди.

За да се обезбеди почетен преглед на постојните услуги за поддршка на жртвите во јурисдикциите на Западен Балкан, вклучувајќи ги Србија, Црна Гора, Северна Македонија, Косово, Босна и Херцеговина и Албанија, SEESAC, во соработка со Виктимолошкото здружение на Србија (Виктимолошко друштво Србије – ВДС), спроведе истражување што го означува првиот обид за регионална анализа од ваков вид.¹⁰ Примарната цел на емпириското истражување беше да се разбере моменталната состојба на достапните механизми за поддршка и да се идентификуваат постојните пропусти односно недостатоци, со што се постави основата за препораки засновани на докази за зајакнување на услугите за поддршка на жртвите. Податоците беа собрани преку анкета дистрибуирана до јавни институции, независни агенции и избрани граѓански организации. Процентот на одговорени прашалници од анкетата изнесуваше над 41%, што резултираше со конечен примерок од 182 испитаници. Од нив, 58% беа јавни институции.

Собраните податоци беа анализирани за да се формулираат наодите. Имајте предвид дека емпириските податоци презентирани во овој краток преглед не треба да се сметаат за конечни поради нееднаквите стапки на одговор од институциите и граѓанските организации во шесте јурисдикции. Иако не се дефинитивни, податоците даваат индикативни сознанија кои, заедно со сеопфатниот преглед на релевантната литература, беа информативната основа за препораките презентирани на крајот од прегледот.

1.1. Уникатните последици од вооруженото насилство

Разорните и широко распространети смртоносни и несмртоносни последици од инцидентите поврзани со огнено оружје го издвојуваат искуството на жртвите на вооружено насилство. Несмртоносните повреди од огнено оружје можат да предизвикаат значителна и трајна штета на физичкото здравје и егзистенцијата на поединците. Присуството и достапноста на огнено оружје се добро препознаени фактори на ризик за семејно насилство.¹¹

Кога некое лице доживува насилно кривично дело - како што е насилство поврзано со огнено оружје - од клучно значење е да се задоволат неговите или нејзините различни потреби, не само оние поврзани со резултатите од прогонот и обвинителската постапка. Ова е особено важно со оглед на тоа што не сите случаи можат да се гонат, на пример сторителот можеби е починат, во бегство или е малолетно лице. Дополнително, многу случаи завршуваат непријавени. Според неодамнешното истражување на Агенцијата на ЕУ за фундаментални права, жртвите се воздржуваат од пријавување поради страв дека нема да им веруваат, поради немање доверба во полицијата или правосудните институции и страв од одмазда или понатамошна виктимизација.¹² Емпириските податоци од примерок од над 110 000 испитаници покажуваат

¹⁰ Истражувањата за услугите за жртви на вооружено насилство се оскудни на глобално ниво, вклучително и во рамките на ЕУ. Иако ВДС спроведе компаративна анализа на правните рамки во пет јурисдикции во 2018 година (Ристановиќ-Николиќ, В. *Support for Victims in Selected Balkan States: A Comparative Perspective (Поддршка за жртвите во избрани балкански држави: Компаративна перспектива)*, оваа студија нарачана од SEESAC е првата што комбинира преглед на правните рамки со емпириска анализа на достапноста и квалитетот на услугите за поддршка на жртвите, конкретно во рамките на Западен Балкан.

¹¹ Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (Истанбулската конвенција) во Член 51 ги обврзува државите-страни да го проценат ризикот од смртност, земајќи предвид дали сторителот поседува или има пристап до огнено оружје, што го зголемува ризикот од убиство.

¹² Агенција на ЕУ за фундаментални права. (2024). *Stepping up the response to victims of crime: FRA's findings on challenges and solutions (Засилување на одговорот кон жртвите на криминал: Наоди на FRA за предизвиците и решенијата)*. Достапно на: <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/stepping-response-victims-crime>

дека одредени групи жртви, како што се жените жртви на насилство од интимен партнер, ретко пријавуваат насилство во полицијата, при што 13,9% од жртвите на физичко насилство или закани или сексуално насилство од кој било сторител во текот на нивниот живот пријавуваат во полицијата.¹³ Според истражувањето на Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) за насилство врз жените, процентот на жени кои пријавуваат насилство е уште помал во Југоисточна Европа.¹⁴ Анкетата на ОБСЕ документираше дека дури и по најсериозните инциденти на физичко и/или сексуално насилство, полицијата не била известена во повеќето случаи. Понатаму, многу е поверојатно жртвите да ги пријават своите најсериозни инциденти кога инцидентите се извршени од лице кое не е партнер отколку од интимен партнер. Насилството извршено од актуелни партнери најверојатно нема да се пријави, а ова е особено точно кога станува збор за закани со огнено оружје. Во ретки случаи кога жените прибегнуваат кон употреба на огнено оружје во контекст на насилство од интимен партнер, често постои историја на семејно насилство од страна на нивниот партнер.¹⁵

Историски гледано, вниманието на јавноста и политиката во голема мера се фокусираше на изрекувањето казна на сторителот. Сепак, постои сè поголемо признание дека жртвите имаат потреба од широк спектар на помош и дека сеопфатната поддршка на жртвите е од суштинско значење за фер и ефикасен правосуден систем.¹⁶

Иако влијанието на вооруженото насилство е уникатно по природа и особено сериозно, важно е да се има предвид дека жртвите не се хомогена група. Влијанието на криминалот значително варира во зависност од фактори како што се возраста, полот, здравствената состојба и социјалниот статус, постоењето на мрежи за поддршка во семејството и заедницата на жртвите, како и нивните претходни интеракции со безбедносните и правосудните системи. Затоа, добро дизајнираните услуги мора да ги одразуваат овие разновидни искуства, лични околности и карактеристики што бараат координирани напори низ повеќе агенции. Пристапите „едно решение за сите“ честопати не се доволни, оставајќи ги критичните потреби нерешени и попречувајќи го закрепнувањето на жртвите.¹⁷

Затоа, подигањето на свеста за потребите на жртвите, особено кај службите кои традиционално не се сметаат за дел од поддршката на жртвите, е од клучно значење. Полициските и правните служби играат значајна улога во обликувањето на перцепциите на жртвите. Честопати гледано како единствен систем, негативното искуство со еден дел од системот, како што е спроведувањето на законот, може да доведе до одбивање да се воспостави интеракција со другите служби за поддршка. Ова ја нагласува важноста на интегрираното, непречено обезбедување услуги за

¹³ Анкета на ЕУ за родово-базирано насилство (2024) како што е цитирано во публикацијата на Агенцијата на ЕУ за фундаментални права - *Stepping up the response to victims of crime: FRA's findings on challenges and solutions* (Засилување на одговорот кон жртвите на криминал: Наоди на FRA за предизвиците и решенијата). Имајте предвид дека податоците од анкетата вклучуваат различни форми на насилство. Сепак, тие се релевантни, особено во контекст на недоволно пријавување на закани со огнено оружје.

¹⁴ ОБСЕ. (2019). *Анкета предводена од ОБСЕ за насилство врз жените: Главен извештај*. Анкетата на ОБСЕ беше спроведена во 2018 година во Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија и Србија, Молдавија и Украина. За повеќе детали видете: <https://www.osce.org/secretariat/413237>

¹⁵ Де Шутер, А. (2023). *Family gun violence in the European Union* (Семејно насилство со оружје во Европската Унија). Фламандски институт за мир. [2023/12/PROJECT_INSIGHT_-_Family_Gun_Violence_DEF_REV.pdf](https://www.vicim.be/2023/12/PROJECT_INSIGHT_-_Family_Gun_Violence_DEF_REV.pdf)

¹⁶ Елард, Р. и Кемпбел Е. (2020). *Improving support for victims of crime: Key practice insights* (Подобрување на поддршката за жртвите на криминал: Клучни сознанија за праксата), Центар за иновативна правда, Универзитет RMIT

¹⁷ *Ibid.*

да се избегне секундарна виктимизација и да се обезбеди кохезивна, сочувствителна реакција, особено за жртвите на кривични дела поврзани со огнено оружје.¹⁸

Последиците од вооруженото насилство се јасно родово поделени: жените и децата се често жртви, додека мажите го сочинуваат мнозинството од сторителите, како и од убиените или ранетите со огнено оружје.¹⁹ Општо присутниот страв и несигурност што произлегуваат од инциденти со огнено оружје, особено масовните пукања на јавни места и училишта, широко распространетото семејно насилство, убиствата, фемицидите или обидите за убиства со огнено оружје, сериозно ја нарушуваат благосостојбата на луѓето и заедниците.

1.2. Вооружено насилство: Предизвик за безбедноста и развојот

Глобално, трошоците и последиците од вооруженото насилство се значително поголеми во неконфликтни отколку во конфликтни услови.²⁰ Економски гледано, социјалните трошоци поврзани со вооруженото насилство се значителни и негативно влијаат врз економските активности и развојот, проценети на приближно 1,63 проценти од глобалниот БДП.²¹ Вооруженото насилство ја влошува несигурноста во заедниците и е суштински поврзано со сиромаштијата, неразвиеноста и нееднаквостите, вклучително и нееднаквиот пристап до основните услуги како што се образованието и здравствената заштита. Покрај тоа, често се наведува како главна причина поединците да се вооружат за самоодбрана и заштита на имотот.

Официјалните податоци поврзани со вооруженото насилство обично не ги вклучуваат несмртоносните последици од злоупотребата на огнено оружје, иако влијанието на овој вид насилство оди многу подалеку од губењето на живот. Освен физичките повреди што често резултираат со повреди што го менуваат животот, негативните ефекти врз психата на преживеаните, како и врз членовите на нивните семејства, вклучуваат болка, страдање, акутно стресно нарушување, посттрауматско стресно нарушување, страв, срам, гнев, агresiја и други последици кои се особено долгорочни и разорни ако преживеаните или сведоците се малолетници.²²

Жртвите исто така можат да ги почувствуваат овие последици кога огнено оружје се користи за закана. Покрај тоа, постои обемна документација со која се потврдува дека дури и присуството

¹⁸ Ibid.

¹⁹ SEESAC (2024). *In Focus Armed Violence Monitor – Victims of firearms incidents in the Western Balkans* (Во фокусот Монитор за вооружено насилство – Жртви на инциденти со огнено оружје во Западен Балкан). Достапно на: https://www.seesac.org/f/docs/in-focus-armed-violence-monitors_1/In-Focus-Armed-Violence-Monitor-on-Victims-of-Firearm-.pdf

²⁰ Обединети нации. *A New Era for Conflict and Violence* (Нова ера за конфликти и насилство). Њујорк, 2020 година. Достапно на: [A New Era of Conflict and Violence](#)

²¹ Ibid.

²² Гвај, С. Бојо-Превост, Д, Сејдер, Џ, Маршан, А. (2019). *A systematic literature review of early posttraumatic interventions for victims of violent crime*. *Aggression and violent behavior* (Систематски преглед на литературата за раните посттрауматски интервенции за жртви на насилен криминал. Агресија и насилно однесување); Ендруз, Б. Бруин, ЦР, Роуз, С, Кирк, М. (2000). *Predicting PTSD symptoms in victims of violent crime: the role of shame, anger, and childhood abuse*. (Предвидување на симптоми на ПТСТ кај жртви на насилен криминал: улогата на срамот, луѓината и злоупотребата во детството.) *Журнал за абнормална психологија*; Бруин, ЦР, Ендруз, Б, Роуз, С, Кирк, М. (1999). *Acute stress disorder and posttraumatic stress disorder in victims of violent crime* (Акутно стресно растројство и посттрауматско стресно растројство кај жртви на насилен криминал). *Американски журнал за психијатрија*, како што е цитирано во необјавената истражувачка студија *Western Balkans Armed Violence Victim Support Analysis* (Анализа на поддршката на жртвите од вооружено насилство во Западен Балкан), SEESAC, 2004

на огнено оружје претставува закана и/или психолошко насилство врз членовите на семејството, сопругниците или партнерите и го прави домот помалку безбеден.²³ Присуството и достапноста на огнено оружје се исто така фактори на ризик поврзани со масовни пукања, а злоупотребата на огнено оружје во семеен контекст го зголемува ризикот од фатални исходи, особено фемицид.²⁴

Регионално, вооруженото насилство продолжува да биде значаен предизвик што влијае на општествената благосостојба и човековиот развој. Податоците од [Платформата за следење на вооруженото насилство \(AVMP\)](#) откриваат дека мажите се непропорционално погодени од вооруженото насилство, сочинувајќи го мнозинството и од жртвите и од сторителите. Вооруженото насилство претежно ги погодува младите возрасни лица на возраст помеѓу 19 и 35 години.

Според „*In Focus Armed Violence Monitor*“ („Мониторот за вооружено насилство: Во фокусот“), 1.071 жртва евидентирана во 819 инциденти со огнено оружје во 2022 година, што ја нагласува широко распространетата и критична природа на овој предизвик во Западен Балкан.²⁵ Во однос на географската распределба, Косово се појави како најпогодено подрачје со 343 жртви, што претставува приближно една третина од вкупниот број. По Косово, Албанија пријави 202 жртви, Босна и Херцеговина 178 жртви и Србија 160 жртви.²⁶

Пиштолите се најчесто користениот вид оружје, тие се користени кај 37% од сите жртви. Дополнително, една третина од жртвите поврзани со огнено оружје биле вклучени во

23 Кивисто АЈ, Портер М (2020). Firearm use increases risk of multiple victims in domestic homicides (Употребата на огнено оружје го зголемува ризикот од повеќекратни жртви при семејни убиства). Журнал на Американската академија за психијатрија; Зеоли, АМ, Бономи, А. (2015). Pretty in Pink? Firearm Hazards for Domestic Violence Victims (Убава во розово? Опасности од огнено оружје за жртвите на семејно насилство). Women's Health Issues; Спасиќ, ДВ (2020). Kontrola vatrengog oružja i rodno zasnovano nasilje: link koji nedostaje? (Контрола на огненото оружје и родово-базираното насилство: алката што недостасува? Теме; Унијат, Ј. (2006). Lako oružje—težak problem u Srbiji. (Лесно оружје – тежок проблем во Србија). Безбедност Западног Балкана; Халиловиќ, М. (2015). Preživjele govore: Osvrt na odgovore krivičnogopravnog sistema na nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini. (Преживеаните зборуваат: Преглед на одговорите на кривичното правосудство на семејното насилство во Босна и Херцеговина). (Atlantska inicijativa: Udruženje za promicanje euroatlantskih integracija BiH, Чопиќ и др. (2022) Vodič za mapiranje potreba žrtava, procenu rizika i zaštitu od nasilja u porodici.(Водич за мапирање на потребите на жртвите, проценка на ризиците и заштита од насилство во семејството, Београд: Viktimološko društvo Srbije, како што е цитирано во необјавената истражувачка студија *Western Balkans Armed Violence Victim Support Analysis* (Анализа за поддршка на жртвите на вооружено насилство во Западен Балкан), SEESAC, 2004 година

24 Павлов, Т. & Лацмановиќ, В. (2023). *Karakteristike i prevencija slučajeva femicida–suicida počnjenih vatrengim oružjem u intimnom partnerskom odnosu* (Карактеристики и спречување на случаи на фемицид – самоубиство извршени од огнено оружје во интимни партнерски односи). Белград, УНДП; Топаловиќ, М. и Коларски, Љ. (2024). *Kada dom postane bojište – femicid i nacionalna bezbednost Republike Srbije* (Кога домот станува бојно поле – фемицидот и националната безбедност на Република Србија). Политика на национална безбедност; Копиќ, С., Докмановиќ, М. (2022) *A snapshot of illicit firearm-trafficking and gun violence in Serbia*. In: *Pulling the Trigger: Gun Violence in Europe* (Преглед на нелегалната трговија со огнено оружје и насилството со оружје во Србија. Во: *Повлекување на чкрапалото: Насилство со оружје во Европа*). Фламандски мировен институт, Брисел; Гелер, ЛБ, Бути, М., Крифаси, ЦК (2021) *The role of domestic violence in fatal mass shootings in the United States, 2014–2019*. Inj. Epidemiology (Улогата на семејното насилство во масовни пукотници со смртоносни последици во САД, 2014–2019. Инк. Епидемиологија); SEESAC (2024). *Firearms incidents in South East Europe* (Инциденти со огнено оружје во Југоисточна Европа) 2023. Достапно на: https://www.seesac.org/f/docs/Armed-Violence/Firearm-Incidents-in-SEE-2023_AVMP_-Infographic.pdf; SEESAC (2024). *In Focus Armed Violence Monitor – Victims of firearms incidents in the Western Balkans* (Монитор за вооружено насилство во фокус – Жртви на инциденти со огнено оружје во Западен Балкан.) Достапно на: https://www.seesac.org/f/docs/in-focus-armed-violence-monitors_1/In-Focus-Armed-Violence-Monitor-on-Victims-of-Firearm-.pdf, како што е цитирано во необјавената истражувачка студија *Western Balkans Armed Violence Victim Support Analysis* (Анализа за поддршка на жртвите од вооружено насилство во Западен Балкан), SEESAC, 2004

25 SEESAC (2024). *In Focus Armed Violence Monitor – Victims of firearms incidents in the Western Balkans* (Во фокусот Монитор за вооружено насилство – Жртви на инциденти со огнено оружје во Западен Балкан). https://www.seesac.org/f/docs/in-focus-armed-violence-monitors_1/In-Focus-Armed-Violence-Monitor-on-Victims-of-Firearm-.pdf

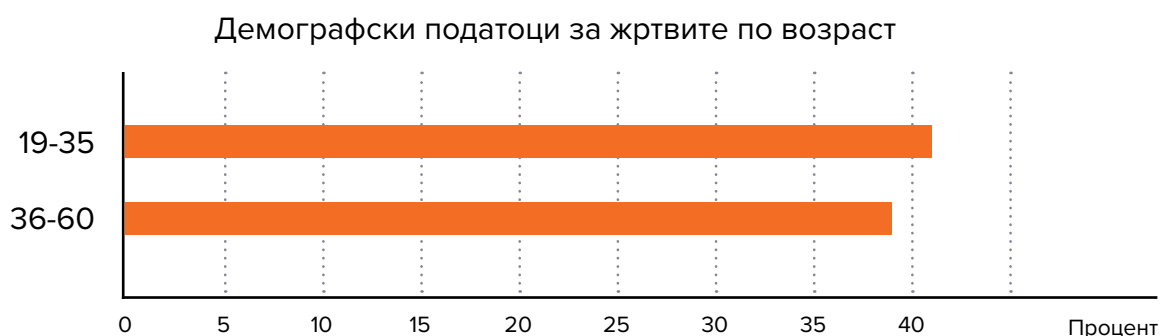
26 *Ibid.*

инциденти каде што оружјето било нелегално поседувано. Повеќето жртви се пријавени во урбани средини, со исклучок на случајни истрели или пукотници при прослави и инциденти поврзани со лов, кои биле почести во руралните средини.²⁷

Според возраста, вооруженото насилство претежно ги погодува младите возрасни лица, 41% од жртвите се на возраст меѓу 19 и 35 години, по што следат оние на возраст од 36 и 60 години со 39%. Ова укажува дека веројатноста да се стане жртва на вооружено насилство достигнува врв во раната зрелост и се намалува со возраста кај двата пола.²⁸

Графикон 1: Жртви по возраст – две доминантни групи во регионот на Западен Балкан:

Има различни исходи од овие насилни инциденти, почнувајќи од закани до смртни случаи. Значителни 42% од жртвите доживеале закани, речиси 30% претрпеле повреди, а 12% резултирале со смртни случаи. Треба да се наведе дека стапката на смртност била малку повисока кај жените (13%) во споредба со мажите (12%), што укажува на родова нееднаквост во сериозноста на исходите, особено во контекст на семејно насилство. Мажите имале поголема веројатност да бидат повредени во контекст на меѓучовечко насилство (34%) во споредба со жените (12%), додека жените биле почесто загрозувани (60%) отколку мажите (35%), но сепак се забележува дека во овој вид инциденти може да има драстично висок процент непријавени случаи.²⁹ Јавните спорови биле најчестиот вид инцидент, со 345 жртви погодени.³⁰

Во кривичниот контекст, 293 жртви биле документирани од 218 инциденти, при што мажите повторно биле мнозинство (74%). Сепак, во овој контекст имало релативно поголем процент на жени жртви (26%) во споредба со други контексти. Босна и Херцеговина пријавила најголем број жртви (88), по што следуваат Косово (74) и Албанија (67). Во овој контекст, исто така, имало честа појава на закани, со 72% од жртвите, вклучувајќи непропорционален број жени. Повеќето од овие инциденти се случиле во урбани средини, при што биле погодени 220 жртви.³¹

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

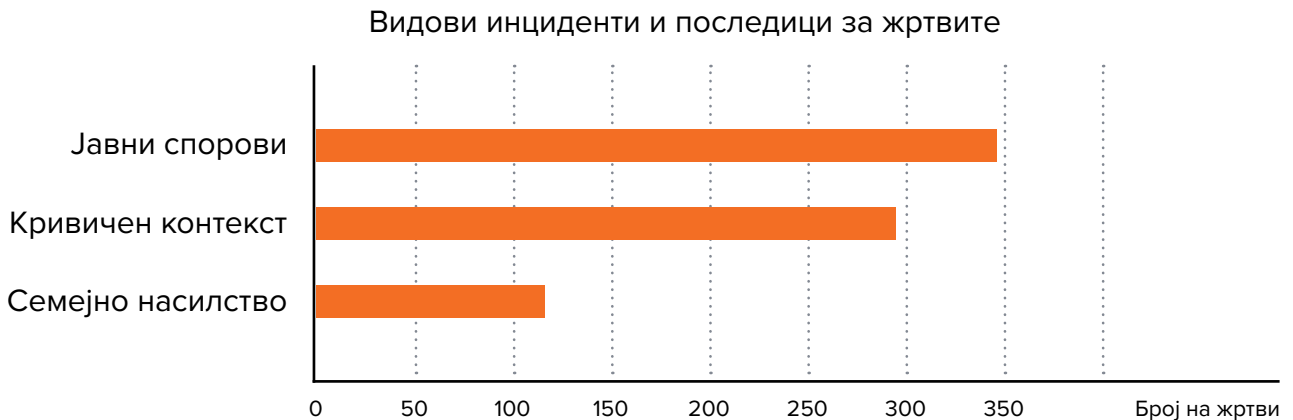
²⁹ Анкета на ЕУ за насилство врз основа на пол (2024) како што е цитирано во публикацијата на Агенцијата на ЕУ за фундаментални права - *Stepping up the response to victims of crime: FRA's findings on challenges and solutions*. (Засилување на одговорот кон жртвите на криминал: Наодите на FRA за предизвиците и решенијата). Исто така, SEESAC (2025): *The misuse of firearms in domestic violence in the Western Balkans: Key trends and main concerns* (Злоупотребата на огнено оружје при семејно насилство во Западен Балкан: Клучни трендови и главни проблеми) (необјавена студија)

³⁰ SEESAC (2022): *Small Arms Control – The Case for Gender Mainstreaming* (Контрола на малото оружје – аргументи за вклучување на родовата еднаквост). Краток преглед на мрежата за глобална политика на УНДП.

³¹ Ibid.

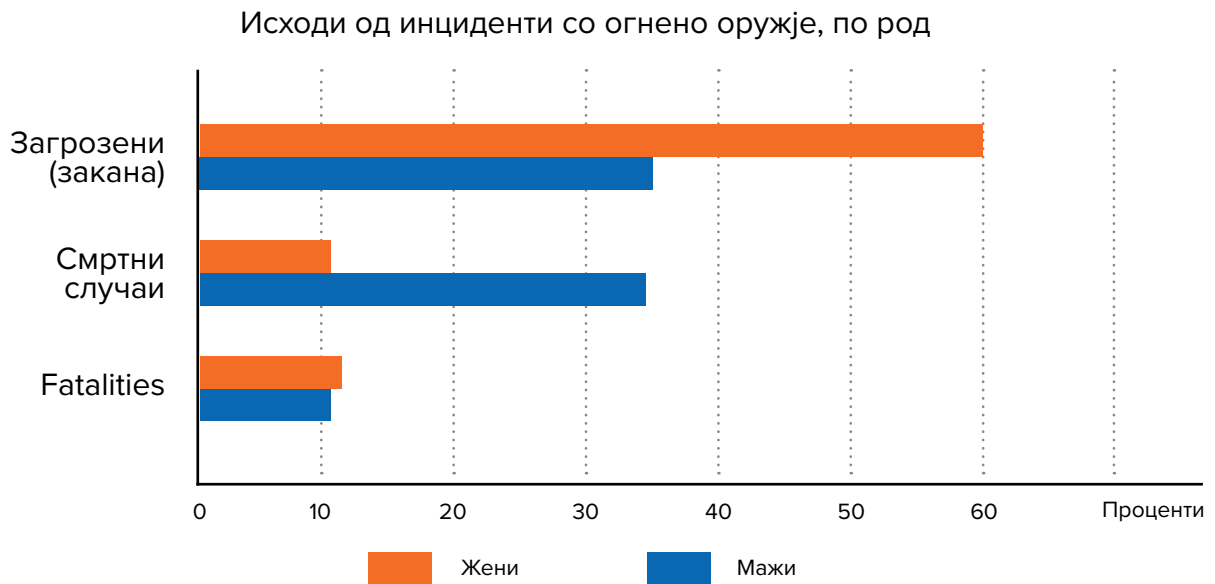

Графикон 2: Број на жртви според видот на инцидент поврзан со огнено оружје во регионот на Западен Балкан:

Инцидентите на семејно насилство покажаа драстични родови нееднаквости. Од 97 вакви инциденти, имало 120 жртви, при што жените го сочинуваат мнозинството (79 жени наспроти 41 маж). Косово (38 жртви) и Албанија (31 жртва) пријавија највисоки бројки. Инцидентите на семејно насилство во 2022 година резултираа со најголем број смртни случаи во сите контексти, со убиени 18 жени и 10 мажи.³² Жените исто така добивале повеќе закани со огнено оружје во овој контекст (34 жени во споредба со 11 мажи).

Графикон 3: Регионален преглед на жртвите поделени по пол:

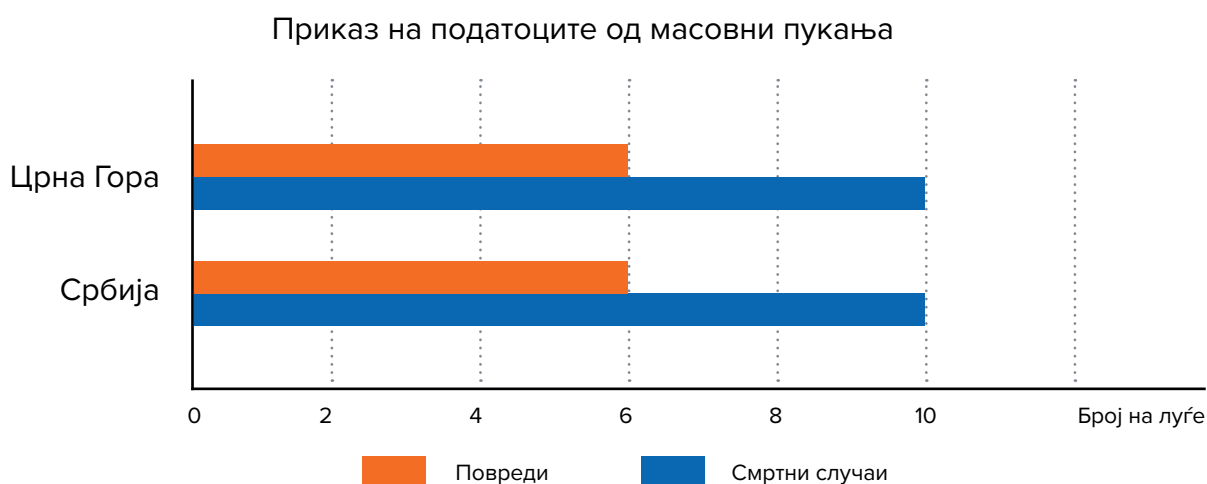
Масовните инциденти со пукање во Црна Гора во 2022 година и во Србија во 2023 година додадоа дополнителна тежина на ситуацијата поврзана со вооруженото насилство во регионот.

³² Важно е да се напомене дека во случаи на семејно насилство, мажите не биле нужно убиени од нивните партнерки, туку честопати од други машки членови на семејството. Ова е истакнато во необјавената студија на SEESAC од 2025 година, *The Misuse of Firearms in Domestic Violence in the Western Balkans: Key Trends and Main Concerns (Злоупотреба на огнено оружје во семејното насилство во Западен Балкан: Клучни трендови и предизвици)*.

Во Црна Гора, јавна престрелка резултираше со десет жртви, вклучувајќи две момчиња, четири мажи и четири жени, и шест повредени. Во Србија, масовно пукање во основно училиште во главниот град резултираше со десет жртви, вклучувајќи осум девојчиња, едно момче и возрасен маж, чувар во училиштето, при што шест лица беа повредени. Друго пукање во рурална средина резултираше со девет жртви, вклучувајќи осум мажи и една жена, а 13 лица беа повредени.

Графикон 4: Сооднос на смртни случаи и повредени жртви во масовните пукања регистрирани во периодот 2022-2023 година:

Неутврдените престрелки се причина за 155 жртви, претежно мажи (94%). Повеќето жртви во овие инциденти биле или повредени (61) или не биле повредени (31), а односите меѓу жртвите и сторителите останале во голема мера непознати. Инцидентите со неутврдени мотиви првенствено вклучувале пиштоли и се случиле во урбани средини, а улиците се најчестата локација.³³

Податоците од AVMP за 2024 година покажуваат дека мажите сочинуваат 80% од сите жртви каде што е наведен полот, што претставува огромно мнозинство од смртните случаи. Мажите, исто така, доминираат во случаите на повреди, што одразува нивна поголема изложеност на тешки физички повреди. Инцидентите поврзани со закани покажуваат различен модел: додека мажите остануваат мнозинство гледајќи ги апсолутните бројки, жените се соочуваат со несразмерно висок удел на закани со огнено оружје во споредба со нивната вкупна застапеност.

Најголем процент од сторителите се мажи, 98%, процент кој останува стабилен со текот на времето. Жените сочинуваат 20% од жртвите, но само 2% од сторителите. Размерот на насилството поврзано со огнено оружје останува висок низ целиот регион: само во 2024 година, 113 лица биле убиени, 358 повредени, а 397 биле загрозувани во инциденти со огнено оружје. Табелата подолу дава детален приказ на бројките³⁴:

³³ *Ibid.*

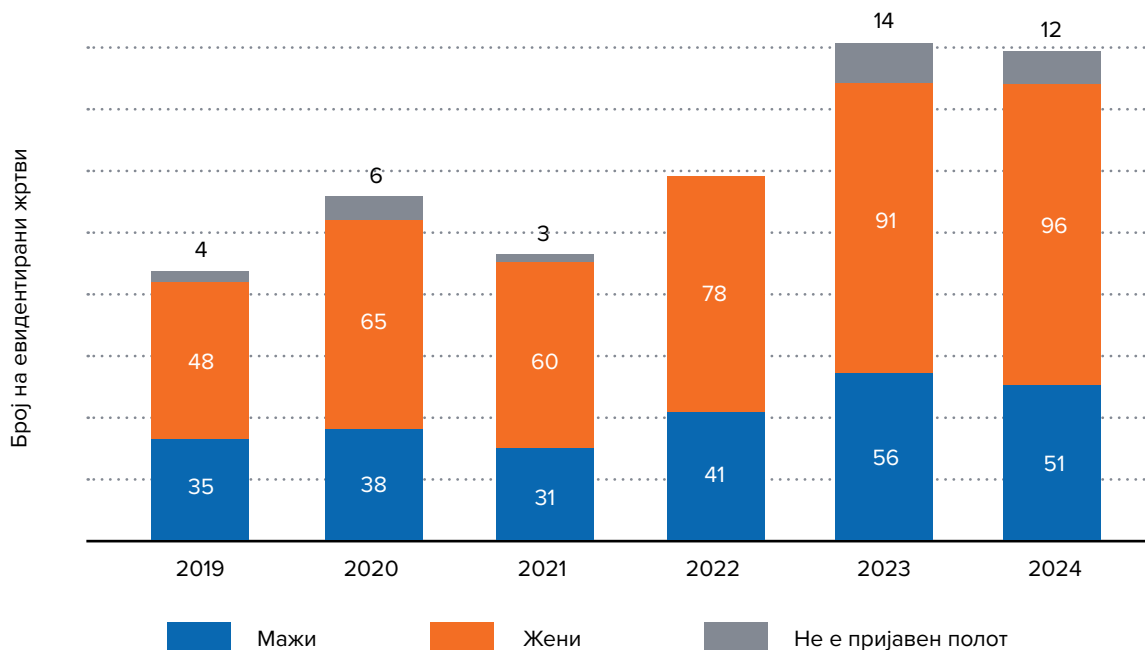
³⁴ Според категоризацијата на AVMP, жртва се однесува на секое лице директно засегнато од инцидент со огнено оружје, вклучувајќи ги и оние кои биле загрозувани, повредени или убиени како резултат на употреба на огнено оружје. Жртвите, исто така, вклучуваат лица кои биле присутни на местото на настанот кога било испукано огненото оружје, но не се здобиле со престрелна рана. Дополнително, жртвите вклучуваат лица кои биле на местото на настанот каде што било присутно огнено оружје, но не било активно користено, со оглед на тоа дека самото негово присуство може да има влијание. Понатаму, лицата чие огнено оружје било украдено, исто така, се сметаат за жртви. Во такви случаи, исходот се евидентира како „Не е применливо“.

Табела 1: Инциденти со огнено оружје евидентирани во периодот 2019-2024:

Пол	Смрт	Самоубиство	Закана	Повреда	Нема повреда	/	Вкупно
Мажи	91	42	181	275	169	41	799
Жени	22	5	108	32	14	27	208
/	0	0	108	51	22	14	195
Вкупно	113	47	397	358	205	82	1202

Жените се непропорционално погодени во случаите на семејно насилство. Иако овие случаи претставуваат релативно мал дел од вкупните инциденти поврзани со огнено оружје, смртноста кај жените е значително поголема. Преглед на податоците од AVMP за периодот од 2019 до 2024 година покажува дека огненото оружје одиграло разорна улога во насилството од интимниот партнер: 25% од жените погодени од семејно насилство биле убиени со огнено оружје, додека 6% од жените биле повредени, а речиси половина биле предмет на закани со огнено оружје. Десет проценти доживеале пукање од огнено оружје без повреда, додека 27% се соочиле со ситуации каде што огненото оружје било присутно, но не било употребено - застрашувачки потсетник за принудна контрола.

Графикон 5: Жртви на инциденти со огнено оружје во контекст на семејно насилство 2019-2024³⁵

³⁵ SEESAC (2025). *Firearm incidents in the context of domestic violence – Western Balkans* (Инциденти со огнено оружје во контекст на семејно насилство – Западен Балкан), 2019–2024. Достапно на: [IN_FOCUS_Domestic_violence_Western_Balkans_2019-2024_w.pdf](#)

Меѓу сторителите на насилство од интимен партнер поврзано со огнено оружје, 97% биле мажи, при што 77% од случаите вклучувале актуелни партнери и 18% поранешни партнери. Од сите сторители, 7% имале историја на семејно насилство, а 3% биле припадници на органите за спроведување на законот (12 полицајци, 10 мажи и две жени). Сите евидентирани случаи на убиство и самоубиство биле извршени од мажи врз жени.

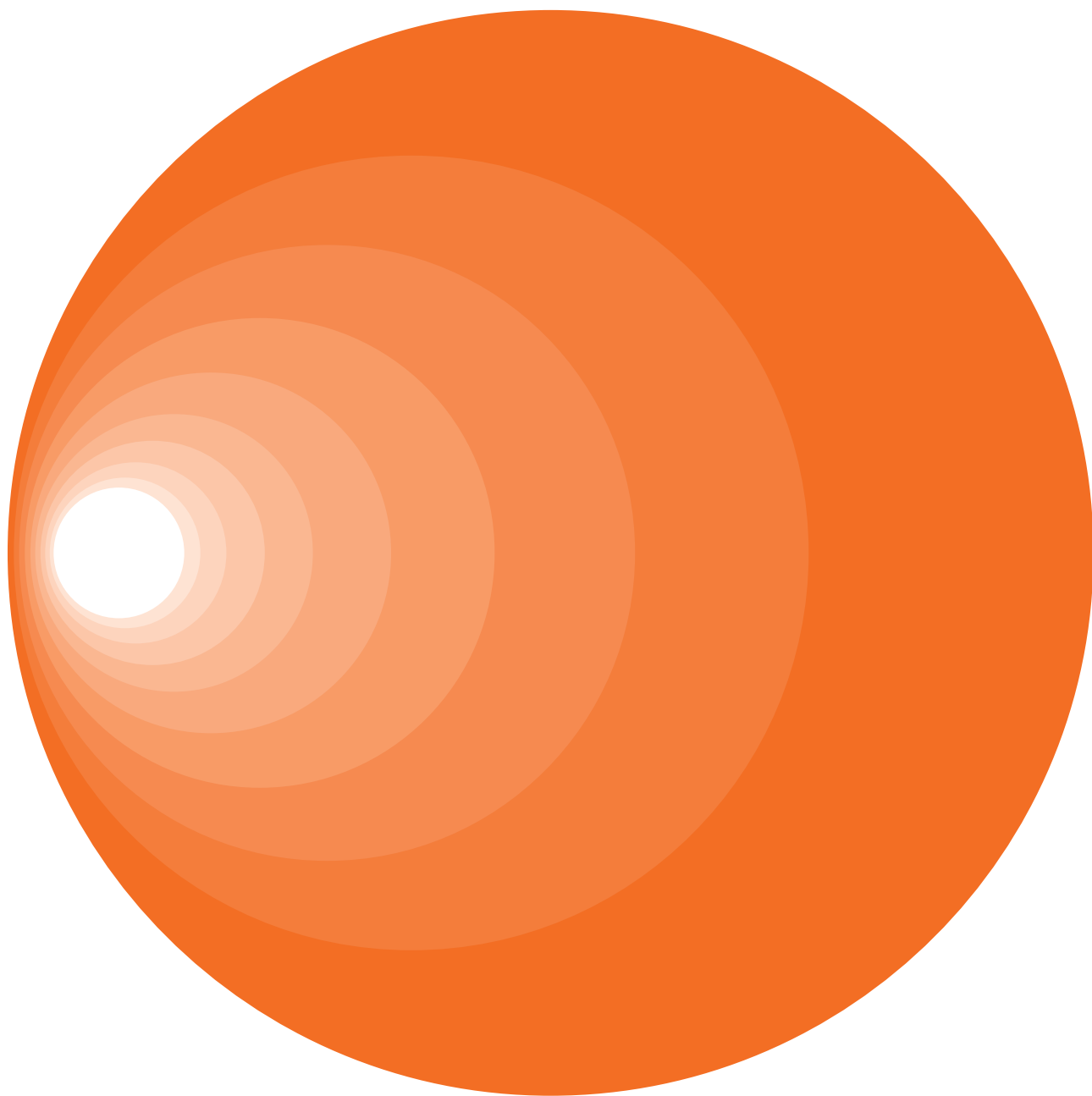
Податоците ја нагласуваат итната потреба од сеопфатни интервенции за решавање на сложеното и повеќеслојно прашање на вооруженото насилство и потребата од соодветни услуги за жртвите.

Иако јурисдикциите на Западен Балкан направија значителен напредок во зајакнувањето на контролата на МЛО и борбата против вооруженото насилство, прашањето за услугите за поддршка на жртвите сè уште не е решено на систематски и целовит начин. Патот до сеопфатна поддршка на жртвите на насилство со огнено оружје сè уште е пред нас, а меѓународните стандарди поврзани со правата на жртвите сè уште не се достигнати.³⁶

Поддршката на жртвите од инциденти со огнено оружје не е само формална обврска; тоа е суштински важен чекор кон поттикнување на поздраво и поодговорно општество. Обезбедувањето сеопфатна поддршка им помага на жртвите да закрепнат и да ги обноват своите животи, што придонесува за целокупната благосостојба на заедниците и ја зајакнува довербата во правосудниот систем и владеењето на правото, со што се подобрува целокупната безбедност на граѓаните. И покрај фактот дека услугите за поддршка на жртвите на вооружено насилство претставуваат клучна компонента за подобрување на безбедноста на заедницата, оваа тема е неистражена во Западен Балкан, а исто така е недоволно истражена низ Европа и низ целиот свет. Имајќи го ова предвид, SEESAC соработуваше со ВДС за да го спроведе првото регионално истражување за услугите за поддршка на жртвите на насилство поврзано со огнено оружје.³⁷

³⁶ Според Криселман и др., поголемата достапност на огнено оружје е поврзана со повисоки стапки на меѓучовечко насилство во студиите кои се фокусирале главно на Соединетите Американски Држави или користеле агрегирани меѓународни податоци за проучување на насилството со огнено оружје. Сè уште недостасуваат емпириски истражувања кои користат исклучиво европски податоци (Криселман К, Артен П, Лиен М (2021) *Firearms and violence in Europe—A systematic review* (Огнено оружје и насилство во Европа - Систематски преглед).

³⁷ ВДС спроведе регионална компаративна студија која ги вклучуваше Босна и Херцеговина, Хрватска, Црна Гора, Северна Македонија и Србија, со поддршка на Светската банка; сепак, таа беше фокусирана на правата на жртвите воопшто: Ристановиќ-Николиќ, В. (2018). *Podrška žrtvama u izabranim državama Balkana: Komparativna perspektiva* (Поддршка за жртвите во одбрани држави на Балканот: Компаративна перспектива

2

Меѓународна
нормативна рамка

2. Меѓународна нормативна рамка

Меѓународните тела признаваат особено сериозни ризици и последици од инциденти поврзани со огнено оружје. Координативната акција на ОН за мало оружје (CASA) во 2015 година ја истакна потребата од соодветни регулаторни механизми кои ги земаат предвид специфичните влијанија на вооруженото насилство врз жртвите, нивните семејства и заедниците. Високиот комесар на ОН за човекови права дополнително го нагласи негативното влијание на злоупотребата на огнено оружје, вклучително и несмртоносните повреди, врз широк спектар на човекови права во својот Извештај од 2016 година.³⁸ Комесарот посебно издвои дека вооруженото насилство претставува кршење на правото на живот, безбедност и физички интегритет, како и на правата на слобода и заштита од тортура.

Со оглед на уникатната природа и сериозност и на смртоносните и на несмртоносните последици од дејствијата поврзани со огнено оружје, положбата на жртвите на вооружено насилство е различна од положбата на жртвите на невооружено насилство. Затоа, услугите за поддршка на жртвите на насилство поврзано со огнено оружје треба да бидат посебно прилагодени на нивните потреби и ранливости, опфаќајќи го периодот пред, за време на и во соодветен период по инцидентот и поврзаните кривични постапки.

2.1. Рамка за права на жртвите

Во текот на 80-тите и 90-тите години од 20 век, меѓународната заедница вложи значителни напори за подигање на свеста за правата и заштитата на жртвите на криминал, вклучително и жртвите на огнено оружје. Усвојувањето на бројни меѓународни документи во овој период воспостави стандарди за третман и заштита на жртвите, признавајќи ги нивните права и обезбедувајќи гаранции за нивна заштита. Принципите поврзани со правата на жртвите се дефинирани со Декларацијата на ОН за основни принципи на правдата за жртвите на криминал и злоупотреба на моќ, усвоена во 1985 година (во натамошниот текст – Декларацијата).³⁹

³⁸ *Human rights and the regulation of civilian acquisition, possession and use of firearms* - Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights (Човекови права и регулирање на цивилното стекнување, поседување и употреба на огнено оружје - Извештај на Високиот комесар на Обединетите нации за човекови права). 15 април 2016 година, A/HRC/32/21

³⁹ Резолуција 40/34 на Генералното собрание на ООН Декларација за основните принципи на правдата за жртвите на криминал и злоупотреба на моќ, од 29 ноември 1985 година, достапна на <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse>.

Декларацијата ги дефинира „жртвите“ како „лица кои, поединечно или колективно, претрпеле штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емоционално страдање, економска загуба или значително нарушување на нивните основни права, преку дејствија или пропусти што се во спротивност со кривичните закони што важат во земјите-членки, вклучувајќи ги и оние закони што ја забрануваат кривичната злоупотреба на моќ.“ (Член А.1). Според оваа Декларација, едно лице може да се смета за жртва, без оглед на тоа дали сторителот е идентификуван, уапсен, гонет или осуден и без оглед на семејниот однос помеѓу сторителот и жртвата. Терминот „жртва“ исто така ги вклучува, каде што е соодветно, „тесното семејство или лицата издржувани од директната жртва и лицата кои претрпеле штета при интервенција за да им помогнат на жртвите во неволја или да спречат виктимизација.“ (Член А.2).

Декларацијата не е правно обврзувачка и претставува збир на упатства и начела насочени кон охрабрување на земјите-членки на ОН да усвојат мерки за да се обезбеди пристап до правдата и поддршка за жртвите на криминал и злоупотреба на моќ, без оглед на нивната возраст, пол, раса или други лични карактеристики. Иако не е правно обврзувачка, Декларацијата имаше влијание врз обликувањето на политиките и практиките поврзани со правата и поддршката на жртвите.

Покрај Декларацијата на ОН за основните принципи на правда за жртвите на криминал и злоупотреба на моќ, бројни меѓународни и регионални документи се релевантни за заштитата на жртвите на криминал, вклучително и жртвите на насилство поврзано со огнено оружје.

Од перспектива на ОН, важно е да се спомене концептот на граѓанска безбедност, кој се фокусира на обезбедување на безбедноста на луѓето од криминал и насилство, а воедно ги почитува човековите права. Тој дава приоритет на превенцијата, заштитата и поддршката на ранливите групи и жртвите на насилство, вклучувајќи ги и оние погодени од огнено оружје.⁴⁰

ОН воочува дека вооруженото насилство, особено насилството со огнено оружје, значително ги поткопува јавната безбедност, развојот и човековите права. Иницијативите за справување со ова често вклучуваат:

- Контрола на МЛО и регулирање на оружјето (на пр., Програмата за акција на ОН за спречување, борба и искоренување на недозволената трговија со мало и лесно оружје, Договор за трговија со оружје)
- Превенција на насилство на ниво на заедници
- Реформа на спроведувањето на законот
- Помош и поддршка на жртвите.⁴¹

⁴⁰ Извештај на Генералниот секретар на ОН: *Strengthening security sector reform (Закнување на реформите во безбедносниот сектор)*. Њујорк, март 2022 година (Достапно на: [2022_280_english.pdf](#))

⁴¹ Повеќе информации за политиките и законските рамки поврзани со МЛО и вклучувањето на перспективата на правата на жртвите се дадени во Второто поглавје.

Правно обврзувачки инструменти

ОН:

- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација против жените (CEDAW)** (1979 г.) и поврзаните Општи препораки, кои претставуваат авторитетни толкувања од Комитетот на ОН за елиминација на дискриминацијата против жените, со кои се разјаснуваат обврските на државите-членки на Конвенцијата - <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>
- **Конвенцијата на ОН за правата на детето** (1989 г.) и Факултативниот протокол кон Конвенцијата за правата на детето во врска со продажбата на деца, детската проституција и детската порнографија, со кои се заштитуваат правата на сите лица под 18 години - <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> и <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-sale-children-child>
- **Конвенција на ОН против транснационален организиран криминал** и поврзаните протоколи, вклучувајќи го и Протоколот за спречување, сузбивање и казнување на трговијата со луѓе, особено жени и деца (2000 г.) – <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/untoc.html> и https://www.unodc.org/documents/middleeastandnorthafrica/organized-crime/07-88185_Ebook.pdf

Совет на Европа (СЕ):

- **Конвенција за борбата против трговијата со луѓе** (2005 г.) - <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-display&treatyid=197>
- **Конвенција на Советот на Европа за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба - „Ланзароте конвенција“** (2007) - CETS 201 - Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse
- **Конвенција за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство - „Истанбулска конвенција“** (2011 г.) - <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-display&treatyid=210>

ЕУ (правно обврзувачка за Земјите Членки на ЕУ)⁴²:

- **Директива на Советот 2004/80/ЕЗ** од 29 април 2004 година за обештетување на жртвите на криминал
[Директива - 2004/80 - МК - EUR-Lex](#)

⁴² Директивите на ЕУ се правно обврзувачки инструменти во ЕУ, кои ги обврзуваат Земјите Членки да постигнат одреден резултат, иако тие се слободни да изберат како да го сторат тоа. Тие не се правно обврзувачки за јурисдикциите на Западен Балкан, кои се во различни фази од процесот на пристапување кон ЕУ. Сепак, важен дел од процесот е усогласувањето на правните рамки со ЕУ, што значи дека во иднина, кога процесот на пристапување ќе биде успешен, овие директиви ќе станат правно обврзувачки.

- **Директива 2011/93/EУ** на Европскиот парламент и на Советот од 13 декември 2011 година за борба против сексуалната злоупотреба и сексуалната експлоатација на деца и детската порнографија, и заменување на Рамковната одлука 2004/68/ПВР на Советот [Директива - 2011/93 - МК - EUR-Lex](#)
- **Директива 2011/93/EУ** на Европскиот парламент и на Советот од 13 декември 2011 година за европскиот налог за заштита - подобрување на заштитата и поддршката за жртвите на криминал во Земјите Членки. [Директива - 2011/99 - МК - EUR-Lex](#)
- **Директива 2012/29/EУ** на Европскиот парламент и на Советот од 25 октомври 2012 година - за воспоставување минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите на криминал (Директива за правата на жртвите) [Директива - 2012/29 - МК - EUR-Lex](#)
- **Директива (ЕУ) 2017/541** на Европскиот парламент и на Советот од 15 март 2017 година за борба против тероризмот и замена на Рамковната одлука на Советот 2002/475/ЈНА и за изменување на Одлуката на Советот 2005/671/ЈНА [Директива - 2017/541 - МК - EUR-Lex](#)
- **Директива (ЕУ) 2024/1385** на Европскиот парламент и на Советот од 14 мај 2024 година за борба против насилството врз жените и семејното насилство [Директива - ЕУ - 2024/1385 - МК - EUR-Lex](#)
- **Директива (ЕУ) 2024/1712** на Европскиот парламент и на Советот од 13 јуни 2024 година за изменување на Директивата 2011/36/EУ за спречување и борба против трговијата со луѓе и заштита на нејзините жртви [Директива - ЕУ - 2024/1712 - МК - EUR-Lex](#)

Инструменти кои не се правно обврзувачки (но имаат значително нормативно влијание)

Како што претходно беше споменато, Декларацијата на ОН за основните принципи на правда за жртвите на криминал и злоупотреба на моќ е од клучно значење и има големо нормативно влијание, иако не е правно обврзувачка за државите-членки на ООН. Други релевантни правни инструменти вклучуваат:

Советот на Европа⁴³:

- Препорака на Комитетот на министри на Советот на Европа бр. R (85) 11 за положбата на жртвите во кривичното право и кривичната постапка (1985 г.) - <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804dccaе>
- Препорака на Комитетот на министри бр. R (87) 21 за помош на жртвите и спречување на виктимизација (1987 г.) - <https://rm.coe.int/16805афа5с>
- Препорака на Комитетот на министри бр. R (97) 13 за заплашување на сведоци и право на одбрана (1997 г.) - <https://rm.coe.int/1680а6даfc>

⁴³ Препораките од Комитетот на министри на СЕ се правно необврзувачки инструменти (меко право). Тие даваат насоки и ги охрабруваат јурисдикциите да усвојат одредени политики или практики, но тие самите не се правно обврзувачки договори.

- Препорака на Комитетот на министри бр. R (2006) 8 за помош на жртвите на криминал (2006 г.) - [Rec\(2006\)8](#)

ЕУ:

- Стратегија на ЕУ за правата на жртвите (2020-2025), усвоена од Европската комисија на 24 јуни 2020 година⁴⁴ - https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-strategy-victims-rights-2020-2025_en

2.2. Опис на правата на жртвите како што се наведени во клучните регионални правни инструменти

Истанбулската конвенција е особено значаен регионален правно обврзувачки инструмент за јурисдикциите во Западен Балкан, во врска со родово базираното насилство и семејното насилство, каде што огненото оружје често се злоупотребува. Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Северна Македонија безрезервно ја ратификуваа Конвенцијата, додека Србија ја ратификуваше со две резерви. Косово, иако не е членка на Советот на Европа, ѝ даде на Конвенцијата директна правна сила преку уставен амандман.⁴⁵

Иако Истанбулската конвенција не се однесува конкретно на жртвите од вооружено насилство, член 51 ги обврзува државите-членки да го проценат ризикот од смртност, земајќи предвид дали сторителот поседува или има пристап до огнено оружје, што го зголемува ризикот од убиство. Таа налага планирање на безбедноста за жртвите и координирана безбедност и поддршка.

Покрај справувањето со семејното насилство, Истанбулската конвенција опфаќа широк спектар на сериозни прекршоци, вклучувајќи принуден брак, демнење, психолошко насилство, физичко насилство, сексуално насилство како што се силување, осакатување на женски гениталии, принуден абортус, присилна стерилизација, сексуално вознемирување и кривични дела извршени во име на „честа“, од кои сите може да вклучуваат употреба на огнено оружје.

Терминот „жртва“ во Конвенцијата се однесува на секое физичко лице кое е предмет на насилство врз жени или семејно насилство.

Иако само жените и девојчињата можат да бидат жртви на насилство врз жените, жртви на семејно насилство може да бидат мажи и жени, како и деца. Според Истанбулската конвенција, жртвите имаат право на пристап до специјализирани услуги, како и до поопшти услуги за

⁴⁴ Оваа стратегија на ЕУ е документ за јавна политика во кој се наведени целите и активностите. Иако ја поставува рамката за идните законодавни иницијативи (како директиви или регулативи, кои се обврзувачки), самиот стратешки документ не е правно обврзувачки за Земјите Членки на ЕУ.

⁴⁵ Албанија ја ратификуваше Истанбулската конвенција во 2013 година, Босна и Херцеговина во 2013 година, Црна Гора во 2014 година и Северна Македонија во 2018 година. Србија ја ратификуваше Истанбулската конвенција во 2013 година со резерви во однос на член 30, став 2 (во врска со обештетувањето на жртвите) и член 44, став 1(е) и 4 (во врска со надлежноста за спроведување мерки кога делото е сторено од лице надвор од Србија). Косово не ја ратификуваше Истанбулската конвенција бидејќи не е членка на Советот на Европа, што е предуслов за ратификација. Меѓутоа, Народното собрание на Косово усвои амандман на Уставот во 2020 година, со кој се дава директна правна важност на Истанбулската конвенција. Ова значи дека конвенцијата е директно инкорпорирана во правната рамка на Косово и има предност во случаи на конфликт со домашното право.

поддршка, со цел исполнување на своите потреби за закрепнување. Овие општи мерки треба да вклучуваат, кога е потребно, услуги како што се правно и психолошко советување, финансиска помош, домување, образование, здравствена заштита, социјални услуги, обука и помош при наоѓање работа (член 20). Специјализираните услуги за поддршка се поврзани со засолништа, телефонски линии за помош, центри за упатување во кризи поврзани со силување или сексуално насилство. Специјализираните услуги треба да бидат достапни за сите жени жртви на насилство и нивните деца. На децата сведоци им се дава посебна заштита и поддршка, како што е психосоцијално советување соодветно на возраста (член 26).

Член 56 од Истанбулската конвенција ги обврзува државите-членки да преземат потребни законодавни и други мерки за помош и/или поддршка на жртвите во сите фази од истрагата и судските постапки, особено обезбедување мерки за нивна заштита, како и заштита на нивните семејства и сведоци, од заплашување, одмазда и повторна виктимизација. Овие мерки вклучуваат обезбедување соодветни услуги за поддршка на жртвите за да се обезбеди дека нивните права и интереси се соодветно застапени и земени предвид.

Конвенцијата на Советот на Европа за акција против трговијата со луѓе (член 12) и Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба (член 14) ги обврзуваат земјите-членки да обезбедат помош за физичко, психолошко и социјално закрепнување на жртвите. Сепак, ниту една конвенција не се однесува конкретно на жртвите на вооружено насилство и криминал.

Иако ратификуваните инструменти на Советот на Европа се правно обврзувачки за јурисдикциите/носителите на обврски, директивите на ЕУ не се. Сепак, тие се сметаат за многу важни поради аспирациите на сите јурисдикции на Западен Балкан да се приклучат кон ЕУ и потребата од усогласување на нивните правни рамки со законодавството на ЕУ како дел од процесот на пристапување.

Директивата за правата на жртвите (Директива на ЕУ 2012/29/ЕУ на Европскиот парламент и на Советот од 25 октомври 2012 година) претставува значаен чекор во воспоставувањето минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите на криминал низ цела ЕУ. Оваа Директива се применува за сите жртви на криминал без дискриминација. Таа е релевантна за сите кривични постапки што се спроведуваат во Земја Членка на ЕУ, без оглед на времето и локацијата на кривичното дело.⁴⁶ Целта на Директивата за правата на жртвите е да се погрижи жртвите на криминал да ги добијат потребните информации, поддршка и заштита, а воедно да го олесни нивното активно учество во кривичните постапки. Таа нагласува индивидуализиран пристап кон обезбедување информации и услуги за поддршка, земајќи ги предвид специфичните потреби на жртвата, личната ситуација и сериозноста на делото.

⁴⁶ Во 2002 година, ЕУ усвои Рамковна одлука со која се утврдуваат минималните права за жртвите на криминал - правно обврзувачки инструмент што значи напредок во споредба со Декларацијата на ОН за основните принципи на правда за жртвите на криминал и злоупотреба на моќ. Сепак, оценувањата спроведени во 2004 и 2009 година покажаа дека ниту една Земја Членка не ги почитувала целосно нејзините одредби. Како одговор на тоа, Рамковната одлука беше заменета во 2012 година со Директивата за правата на жртвите, која вовеле построги и сеопфатни стандарди, нудејќи посилна правна заштита за жртвите низ цела ЕУ (парафразирано од *Заштита на жртвите: Victims' protection: International law, national legislations and practice – Book of abstracts (Меѓународно право, национално законодавство и пракса - Книга на апстракти)* од Петтата годишна конференција на Виктимолошкото здружение на Србија, ноември 2014 година). Директивата за правата на жртвите се однесува на сите Земји Членки на ЕУ освен на Данска. Данска има право на исклучување од одредени области на законодавството на ЕУ за правда и внатрешни работи, вклучително и оваа Директива.

Главните елементи на Директивата за правата на жртвите се:

Признавање и почитување: Жртвите мора да бидат препознаени и третирани со почит и достоинство.

Заштита: Мора да се воспостават мерки за заштита на жртвите од заплашување, одмазда и понатамошна штета за време на кривичните истраги и судските постапки.

Поддршка: Жртвите треба да добијат итна и долгорочна физичка, психолошка и практична помош, како што е превод, со цел жртвата да може да разбере и да биде разбрана.

Пристап до правда: Жртвите мора да бидат информирани за своите права и да можат да учествуваат во кривична постапка.

Компензација и реставрација: Жртвите треба да имаат пристап до финансиски надомест и опции за ресторативна правда.

Директивата, исто така, бара од Земјите Членки на ЕУ да обезбедат соодветна обука за службените лица кои комуницираат со жртвите.

Директивата за правата на жртвите ги препознава директните и индиректните жртви на криминал.

Директна жртва е „физичко лице кое претрпело штета, вклучувајќи физичка, психолошка или емоционална штета или економска загуба што е директно предизвикана од кривично дело“. Индиректни жртви се „членови на семејството на лице чија смрт е директно предизвикана од кривично дело и кои претрпеле штета како резултат на смртта на тоа лице“. „Членови на семејството“ се однесува на брачен другар, лице кое живее со жртвата во интимна врска, во заедничко домаќинство и на стабилна и континуирана основа, роднини во права линија, браќа и сестри и лица кои се издржувани од жртвата.

Сите услуги за поддршка на жртвите мора да бидат доверливи, соодветни, бесплатни и достапни за жртвите пред, за време на и во одреден период по кривичната постапка. (Член 8). Жртвите треба да имаат пристап до овие услуги без оглед на тоа дали формално го пријавиле кривичното дело, т.е. независно од правниот статус на конкретниот случај. Освен тоа, Земјите Членки на ЕУ мора да обезбедат гаранција за жртвите да бидат поддржани во согласност со нивното право на еднаков третман, како што е загарантирано со член 20 од Повелбата за основните права на ЕУ.⁴⁷

Според Директивата за правата на жртвите, правата на жртвите се поделени во три главни категории:

1. Правото на информации и поддршка⁴⁸,
2. Правото на учество во кривична постапка и
3. Правото на заштита.

⁴⁷ Европски парламент, Совет и Европска комисија (2012), Повелба за основните права на Европската унија, Сл. в. 2012 С 326 (достапно на: [Charter of Fundamental Rights of the European Union](#))

⁴⁸ За жртвите на инциденти со огнено оружје кои се ранети, итната медицинска помош е поврзана со третирање на раната, особено затоа што раните од огнено оружје често се опасни по живот.

Овој правен акт става посебен акцент на правото на жртвите на информации, што е клучно за остварување на другите права. Член 4 предвидува дека жртвите имаат право да добиваат информации од првата точка на контакт со надлежен орган.⁴⁹

Директивата за правата на жртвите предвидува дека Земјите Членки треба да преземат мерки за да обезбедат специјализирани форми на поддршка достапни за жртвите. Овие услуги може да се основаат како автономни субјекти или да се интегрираат во рамките на пошироките услуги за поддршка на жртвите. И општите и специјализираните услуги за поддршка можат да функционираат како јавни услуги или преку граѓански организации, вклучувајќи ги придонесите на вработени лица и на волонтери.

Член 9 ги дефинира минималните одредби за поддршка што службите за жртви треба да им ги обезбедат на жртвите. Овие одредби опфаќаат:

- Информации за правата на жртвите, вклучувајќи детали во врска со специјализирани услуги за поддршка
- Информации за, или директно упатување до, сите релевантни специјализирани служби за поддршка
- Емоционална поддршка и психолошка помош
- Советување поврзано со финансиски и други практични прашања
- Совети во врска со ризиците и спречувањето на секундарна виктимизација, повторна виктимизација, заплашување и одмазда.

Според член 9.2, службите за поддршка на жртвите треба да обрнат посебно внимание на специфичните потреби на жртвите кои претрпеле значителна штета поради сериозноста на кривичното дело. Член 9.3 понатаму наведува дека специјализираните служби за поддршка, како минимум, треба да вклучуваат засолништа или друго безбедно сместување за жртви кои се соочуваат со непосреден ризик од повторна виктимизација, секундарна виктимизација, заплашување или одмазда. Понатаму, овие служби мора да понудат прилагодена поддршка, вклучително и поддршка за траума и советување за жртви со специфични потреби што произлегуваат од природата на кривичното дело или нивниот однос со сторителот, како што се жртвите на сексуално насилство, родово базирано насилство и насилство од интимен партнер.

Директивата за правата на жртвите им наложува на Земјите Членки на ЕУ да воспостават и процедури за ограничување на бројот на членови на семејството кои можат да ги користат правата утврдени во оваа Директива, земајќи ги предвид индивидуалните околности на секој случај. Исто така, бара да се утврди кои членови на семејството треба да имаат приоритет при остварувањето на овие права.⁵⁰

⁴⁹ Покрај овие информации поврзани со услугите за поддршка, од нивниот прв контакт со надлежен орган, жртвите имаат право да бидат информирани за своите права поврзани со кривични или други судски постапки, правото на преведувач, правата на надомест на штета, достапноста на правна помош, постојните ресторативни програми, можностите за поднесување жалби доколку нивните права не се почитуваат, посебните мерки за заштита доколку лицето стане жртва во друга Земја Членка на ЕУ и трошоците за судските постапки.

⁵⁰ Со оглед на тоа што некои жртви на криминал се поранливи од другите поради нивните лични карактеристики, природата на претрпеното кривично дело или нивните околности, ЕУ усвои инструменти кои одговараат на специфичните потреби на жртвите: жртви на трговија со луѓе (Директива против трговија со луѓе), деца-жртви на сексуална експлоатација (Директива против сексуална злоупотреба и сексуална експлоатација на деца) и жртви на тероризам (Директива за борба против тероризмот).

Иако рамката на ЕУ за заштита на правата на жртвите се смета за робусна, граѓанското општество продолжува да се залага за понатамошни подобрувања и ревизии на постојната законска рамка. Според извештајот од 2023 година составен за чадор-организацјата за поддршка на жртви во Европа Victim Support Europe, „остануваат значителни празнини во целосното и ефективно спроведување на Директивата за правата на жртвите“. Многу Земји Членки сè уште не ги исполнуваат своите обврски. Жртвите честопати се соочуваат со сериозни предизвици: не добиваат информации на јасен и достапен начин, а соодветните услуги за поддршка честопати се недостапни. Како резултат на тоа, многу жртви остануваат без помошта што им е потребна за да се опорават и остануваат ранливи на повторна виктимизација и немаат соодветна заштита од понатамошна штета за време на нивните интеракции со правосудниот систем.⁵¹

Имајќи ја предвид потребата од следење и понатамошно подобрување на системот за заштита на правата на жртвите, ЕУ ја усвои **Стратегијата за правата на жртвите** за периодот 2020-2025 година, која утврдува голем број активности за Комисијата, Земјите Членки на ЕУ и граѓанското општество.⁵²

Стратегијата се базира на пет приоритети:

1. Ефикасна комуникација со жртвите и безбедна средина за жртвите да пријават криминал
2. Подобрување на поддршката и заштитата за најранливите жртви
3. Олеснување на пристапот на жртвите до надомест
4. Зајакнување на соработката и координацијата меѓу сите релевантни актери, и
5. Зајакнување на меѓународната димензија на правата на жртвите.

Стратегијата на ЕУ за правата на жртвите нагласува дека тешкотиите на жртвите во пристапот до правдата првенствено се должат на недостаток на информации, недоволна поддршка и несоодветна заштита. Тие често се изложени на секундарна виктимизација за време на кривичните постапки и при барање надомест на штета.⁵³ Затоа, Стратегијата нагласува дека посебно внимание мора да се посвети на жртвите со специфични потреби за заштита од ризиците од секундарна, повторна виктимизација, заплашување и одмазда, како што се жртвите на родово базирано насилство, децата жртви, жртвите со попреченост, постарите жртви, жртвите на злосторства од омраза, жртвите на тероризам и жртвите на трговија со луѓе.⁵⁴

⁵¹ Л. Алтан, Л. Мејндре Шотран, А. Блонде, С. Бодуен-Нане. Поддршка на жртвите во Европа – VSE (2023). *Victims of Crime – Model Provisions Paper: VSE’s vision for a revised victims’ rights directive* (Жртви на криминал – Документ со примери за одредби: Визијата на VSE за ревидирана директива за правата на жртвите.)

⁵² Европска комисија. Стратегија на ЕУ за правата на жртвите (2020-2025). Брисел, 24 јуни 2020 година, COM (2020) 258 конечна (достапно на: eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0258)

⁵³ Видете Ж. Милке (2019). *Strengthening Victims’ Rights: From Compensation to Reparation – For a new EU Victims’ rights strategy 2020-2025*. (Зајакнување на правата на жртвите: Од компензација до репарација – За нова стратегија на ЕУ за правата на жртвите 2020-2025 година). Извештај на специјалниот советник Ж. Милке до претседателот на Европската комисија.

⁵⁴ Имено, Евалуацијата на Директивата за правата на жртвите од 2022 година не вклучува сеопфатен преглед на спроведувањето на Директивата од страна на Земјите Членки од перспектива на жртвите на вооружено насилство. Според евалуацијата (директен цитат), „Земјите Членки на ЕУ мораа да ја транспонираат Директивата во своите национални правни системи до 16 ноември 2015 година... Од датумот на објавување на извештајот на Комисијата за спроведувањето на Директивата за правата на жртвите, повеќето Земји Членки не ја транспонирале целосно Директивата. Поради напредокот постигнат од усвојувањето на Извештајот, Комисијата прогресивно ги затвори речиси сите прекршочни постапки за нецелосно транспонирање на Директивата. Сепак, клучно прашање што произлегува од анализата на извештајот за спроведувањето на Директивата за правата на жртвите е толкувањето на одредени термини и недостатокот на доволно јасни критериуми за минималните стандарди. Иако се јасно дефинирани во Директивата, дефинициите за „жртва“ и „член на семејството“ се толкувани различно во голем број Земји Членки... Ова резултира со многу различни толкувања на тоа што претставува „квалитетни“ информации, поддршка и пристап

Врз основа на меѓународните и регионалните правни инструменти, **основните права на жртвите на криминал, вклучувајќи ги и жртвите на вооружено насилство**, треба да ги опфатат:

- Правото да се биде препознаен и признаен како жртва
- Правото на пристап до правда и фер третман
- Правото да бидат информирани за своите права, статусот во кривична или друга судска постапка и достапната помош и поддршка
- Правото да бидат сослушани во соодветни фази од кривичната постапка, со почитување на нивната личност, достоинство и заштита на нивниот физички и психолошки интегритет
- Правото на помош и поддршка пред, за време на и по кривичната постапка, без оглед на кривичната или друга судска постапка, вклучително и добивање информации, емоционална поддршка и упатување до општи и специјализирани служби за жртви
- Правото на итна акција, избегнувајќи непотребни одложувања во постапката
- Правото на заштита од вознемирување, заплашување, закани, напади и повторна виктимизација или секундарна виктимизација
- Правото на надомест на штета.

Пример за поддршка прилагодена на потребите на жртвите на насилство со огнено оружје врз основа на Пристапот за права на жртвите

Табела 2: Прилагодена поддршка за жртвите - примери

Вид на поддршка (имајте предвид дека без разлика кој вид поддршка се обезбедува, таа треба да се спроведува со почит, сензибилитет и без дискриминација)	Опис на акцијата (имајте предвид дека листата на акции не е исцрпна и треба да се дефинира за секој случај поединечно)
Кризна фаза и непосредна поддршка (првите неколку дена/недели)	
Итна помош	<ul style="list-style-type: none"> - Медицинска и психолошка прва помош на местото на настанот или во болница (доколку е на местото на настанот, приоритет е да се процени ризикот од понатамошен напад и да се избегне опасност за оние што им помагаат на жртвата/ите и за самата жртва/и) - Брза проценка на индивидуалните потреби (природа и околности на кривичното дело, лични карактеристики на жртвата, однос со сторителот) - Итни безбедносни мерки (на пр., забрани за приближување, безбедно сместување) - Јасни и разбирливи информации за правата и услугите (општи и специјализирани услуги)

низ Земјите Членки. Студијата за евалуација го истакна недостатокот на критериуми како проблем за членовите 3 (да разбере и да биде разбрана), 4 (да добие информации), 8 (пристап до услуги за поддршка) и 9 (услуги за поддршка на жртви). (достапно на: swd_2022_179_evaluation_rep_en.pdf)

Тековно целовито закрепнување (недели до месеци)	
Психолошка и медицинска поддршка	<ul style="list-style-type: none"> - Терапија фокусирана на траума - Физичка рехабилитација и справување со болка (во случај на физичка повреда) - Поддршка за менталното здравје на жртвите и нивните семејства
Практична и финансиска помош	<ul style="list-style-type: none"> - Помош со документација, осигурување и социјални бенефиции - Итна финансиска помош и долгорочна поддршка за компензација - Помош со секојдневните обврски и превоз по потреба
Правна помош	<ul style="list-style-type: none"> - Правна помош и придружба преку кривична постапка - Заштита на жртвите за време на судските постапки (на пр. овозможување на видео сведочење, заштита на приватноста) - Да се обезбеди правото на жртвата да биде информирана, сослушана и да ги ревидира одлуките
Врсничка поддршка	<ul style="list-style-type: none"> - Запознавање со група за поддршка на жртви на насилен криминал за поврзување со други кои го разбираат нејзиното/неговото искуство
Координација и посебна поддршка	<ul style="list-style-type: none"> - Управување со случаи што има за цел координација на услугите - Соодветна поддршка за деца, стари лица, лица со попреченост или жртви маргинализирани поради некои други лични карактеристики
Долгорочна отпорност и овластување (месеци до години)	
Понатамошна поддршка за ментално здравје	Континуиран пристап до терапија по потреба за одржлива благосостојба
Реинтеграција во заедницата	Поддршка за постепено повторно вклучување во јавниот живот, потенцијално преку постепено вклучување со водство односно поддршка или активности за градење доверба
Можности за личен ангажман и застапување	Нудење можности за учество во активности за застапување на жртвите или за спречување на насилство во заедницата доколку жртвата е отворена/подготвена да го стори тоа.

2.3. Контролна рамка за малото и лесно оружје

Рамката за контрола на МЛО споменува жртви на вооружено насилство во ограничен размер.

Протоколот **на ОН против нелегално производство и трговија со огнено оружје, негови делови и компоненти и муниција** (Протокол за огнено оружје)⁵⁵ обезбедува рамка на политики за јурисдикциите за контрола и регулирање на протокот на оружје, спречување на неговото пренасочување во нелегалниот круг, олеснување на истрагата и гонењето на поврзаните кривични дела без да се попречуваат легитимните трансфери. Сепак, тој не се осврнува на прашања поврзани со жртвите на вооружено насилство.

⁵⁵ Резолуција 55/255 на Генералното собрание на ОН (достапна на: [0141176e.doc](#))

Програмата за акција на ОН за спречување, борба и искоренување на недозволената трговија со мало и лесно оружје (ПА),⁵⁶ глобално договорена рамка за активности за контрола на негативните последици од МЛО, го споменува прашањето за жртвите во својата Преамбула. Поточно, се осврнува на важноста на ПА преку препознавање на катастрофалните последици од недозволената трговија со мало и лесно оружје врз жртвите на вооружени конфликти, вклучувајќи ги и децата.

Во **Заклучниот документ од Четвртата конференција за преглед на напредокот постигнат во спроведувањето на Програмата за акција и нејзиниот меѓународен инструмент за следење** (МИС)⁵⁷ од јуни 2024 година⁵⁸ се наведува дека целосното и ефикасно спроведување на ПА и МИС „има корист од обезбедувањето вклучување, учество и перспективи на жртвите и преживеаните погодени од вооружено насилство и нелегално МЛО и организациите што ги претставуваат“ (став 42). Заклучниот документ од конференцијата ги препознава врските помеѓу вооруженото насилство поврзано со нелегално МЛО и здравјето на жените, мажите, девојчињата и момчињата, што претставува проблем за јавното здравје. Справувањето со влијанијата врз менталното здравје од насилството поврзано со огнено оружје бара стратегии и програми насочени кон превенција и истовремено обезбедување сеопфатни мрежи за социјална сигурност за жртвите (став 134). Затоа, Заклучниот документ повикува на воспоставување или зајакнување на програмите за помош за жртвите, преживеаните и другите погодени од вооружено насилство во контекст на нелегалната трговија со МЛО (став 206).

Стратегијата на ЕУ против нелегално огнено оружје, мало и лесно оружје и муниција (2018) се надоградува на Програмата за акција на ОН. Меѓутоа, не се осврнува на потребата од поддршка на жртвите на вооружено насилство.⁵⁹

Истото важи и за **Патоказот за одржливо решение за нелегалното поседување, злоупотреба и трговија со мало и лесно оружје и муниција во Западен Балкан до 2024 година** (Патоказ).⁶⁰ Јурисдикциите на Западен Балкан се согласуваат со целите на Патоказот за значително намалување на понудата, побарувачката и злоупотребата на огнено оружје преку зголемена свест, едукација, информирање и застапување. Патоказот го препознава високото ниво на злоупотреба на огнено оружје, особено во контекст на различни форми на родово базирано насилство (Цел 4). Дополнително, Патоказот има за цел да ја зголеми свеста кај младите мажи за опасностите од злоупотреба на огнено оружје, бидејќи тие се непропорционално застапени и меѓу сторителите и меѓу жртвите на инциденти поврзани со огнено оружје.

⁵⁶ Програма за акција на ОН за спречување, борба и искоренување на нелегалната трговија со мало и лесно оружје во сите нејзини аспекти, документ на ОН A/CONF.192/15 (достапен на: unpoa-prog-of-action.pdf)

⁵⁷ Во 2005 година, земјите-членки на ОН го усвоија Меѓународниот инструмент за овозможување на државите да идентификуваат и да следат, навремено и сигурно, нелегално мало и лесно оружје (Меѓународен инструмент за следење – ITI), кој бара од јурисдикциите да воведат механизми за осигурување дека оружјето е правилно обележано и дека се води евиденција. Резолуција на Генералното собрание A/RES/60/81.

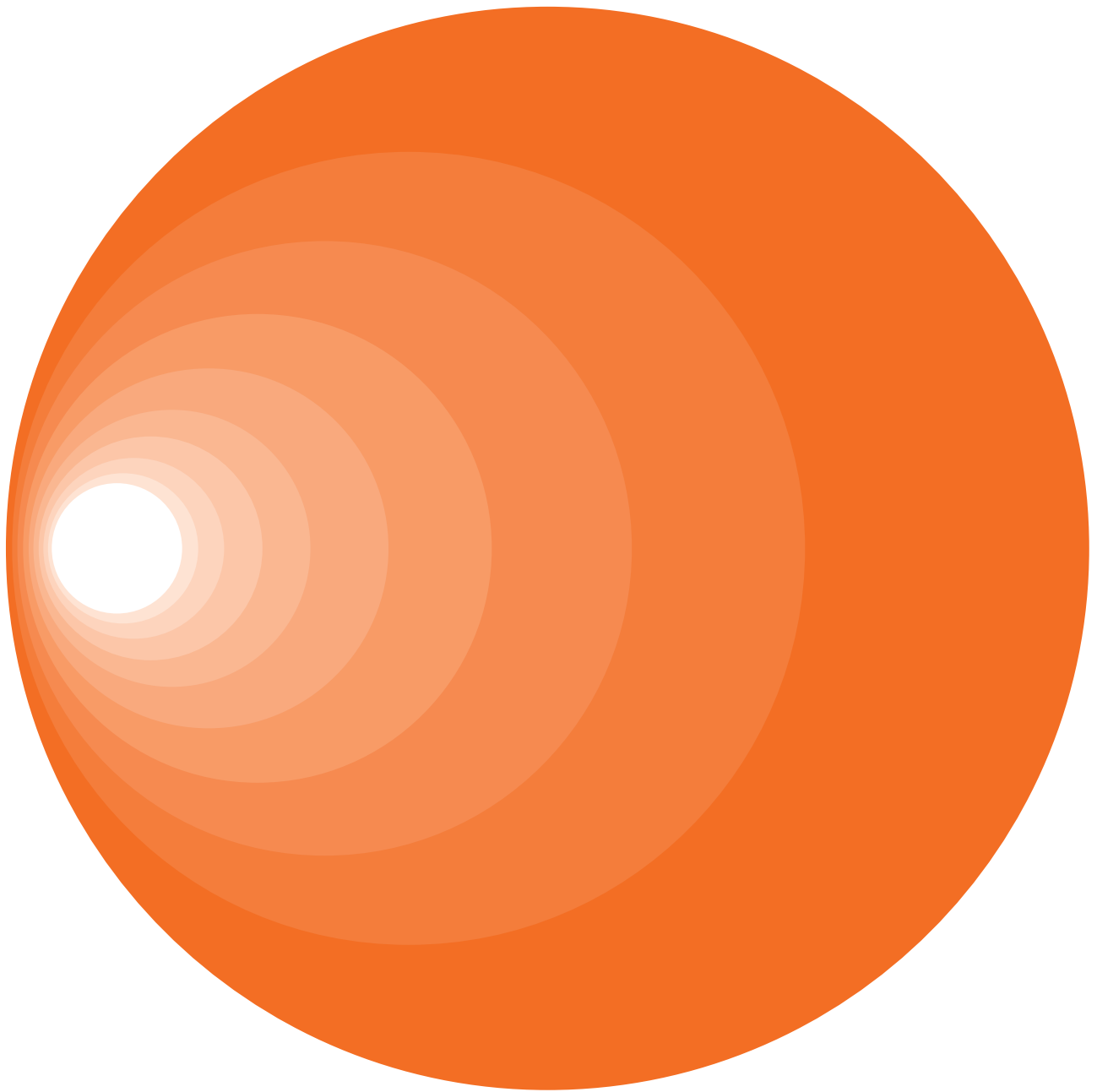
⁵⁸ Генерално собрание на ОН. Извештај од четвртата конференција на ОН за преглед на напредокот постигнат во спроведувањето на Програмата за акција за спречување, борба и искоренување на недозволената трговија со мало и лесно оружје во сите нејзини аспекти, 5 јули 2024 година, A/CONF.192/2024/RC/3

⁵⁹ Заклучоци на Советот на Европската Унија за усвојување на стратегија на ЕУ против нелегално огнено оружје, мало и лесно оружје и муниција, бр. 13581/18, Брисел, 19 ноември 2018 година, достапно на: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13581-2018-INIT/en/pdf>

⁶⁰ Достапно на: <https://www.seesac.org/f/docs/publications-salw-control-roadmap/Regional-Roadmap-for-a-sustainable-solution-to-the.pdf>

Патоказот 2025-2030 е одобрен на Министерскиот форум за правда и внатрешни работи на ЕУ и Западен Балкан во октомври 2024 година. Во појдовната состојба поврзана со целта бр. 4, новоусвоениот документ наведува „ограничена свесност за потребната поддршка за жртвите на вооружено насилство“, со што се осврнува на прашањето за поддршка на жртвите на вооружено насилство.⁶¹

⁶¹ Достапно на: [Roadmap ENG](#)

Преглед на правните
рамки во јурисдикциите
на Западен Балкан

3. Преглед на правните рамки во јурисдикциите на Западен Балкан

Низ шесте испитани јурисдикции на Западен Балкан - Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија - правната дефиниција за „жртва“ открива и заеднички карактеристики и различни пристапи специфични за јурисдикцијата. Иако заедничкото разбирање честопати се врти околу штетата претрпена поради кривично дело, разликите во терминологијата, опсегот и примената ги истакнуваат различните правни контексти во регионот.

3.1. Правна дефиниција на терминот „жртва“ - Заеднички карактеристики

Заеднички елемент што се забележува во сите јурисдикции е препознавањето дека жртвата е лице кое претрпело штета како директен резултат на кривично дело. Оваа штета е широко сфатена како физичко, психолошко, емоционално и економско страдање. Во некои јурисдикции, историски преовладувачкиот термин „оштетен“ често се користи наместо терминот „жртва“. Додека некои јурисдикции транзитираат кон „жртва“, „оштетен“ историски бил примарниот термин, честопати дефиниран како некој чии лични или имотни права биле повредени или загрозени од кривично дело.

Може да се забележи конзистентен развој во однос на специфичната артикулација на терминот „жртва“ во законодавството. Овие дефиниции обично ги идентификуваат жртвите како лица изложени на различни форми на злоупотреба, вклучувајќи физичко, психолошко, сексуално и економско насилство. Надвор од непосредната личност, концептот на жртва често се проширува и вклучува индиректни жртви, како што се членови на семејството или издржувани лица, особено кога кривично дело резултира со смрт на лице. Понатаму, ранливоста на децата често се признава, што доведува до посебни дефиниции за „деца жртви“ во неколку јурисдикции, обично означувајќи лица под 18 години кои претрпеле штета.

Пошироките концепти на „виктимизација“ и „повторна виктимизација“ се појавуваат и во различни правни рамки. „Виктимизација“ се однесува на неповолен третман или негативни последици, особено во контекст на дискриминација или пријавување на такви инциденти. „Повторна виктимизација“ или „секундарна виктимизација“ се однесува на дополнителната штета што жртвата може да ја доживее или од поврзани последователни кривични дела или преку интеракцијата на жртвата со самиот систем на кривична правда.

3.2. Пристапите во секоја од предметните јурисдикции

- Албанија:** Терминот „жртва“ е воведен во Кривичниот законик,⁶² за да се постигне усогласеност со правните стандарди на ЕУ. Меѓутоа, нема општа дефиниција за „жртва“ во основните кривични законици на Албанија. Наместо тоа, Законот за заштита од дискриминација (Закон бр. 10 221 од 02.04.2010 година за заштита од дискриминација, изменет и дополнет со Законот бр. 124/2020) ги идентификува жртвите индиректно преку дефинициите за специфични дискриминаторски дела, додека експлицитно ја дефинира „виктимизацијата“. Законот за мерки против насилство во семејните односи (Закон бр. 47/2018 за измени и дополнувања на Законот бр. 9669, од 18.12.2006 година) нуди посебна дефиниција за „жртва“ во контекст на семејно насилство, опфаќајќи повреди на физичкиот, моралниот, психолошкиот, сексуалниот, социјалниот и економскиот интегритет. Законот за кривична правда за деца (Закон бр. 37/2017) го дефинира терминот „дете жртва“, а исто така се осврнува и на „повторна виктимизација“ и „секундарна/повторена виктимизација“.
- Босна и Херцеговина:** Поради својата сложена уставна структура, Босна и Херцеговина функционира со четири различни правни системи. Терминот „оштетен“ останува распространет во законодавството за кривична постапка. Законот за кривична постапка на Босна и Херцеговина (Службен весник на Босна и Херцеговина бр. 3/2003, 32/2003 – исправка, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 – друг закон, 93/2009, 72/2013 и 65/2018), Законот за кривична постапка на Федерацијата на Босна и Херцеговина (Службен весник на Федерацијата на Босна и Херцеговина бр. 35/03), Законот за кривична постапка на Република Српска (Службен весник на Република Српска, бр. 53/2012, 91/2017, 66/2018 и 15/2021), и Законот за кривична постапка на округот Брчко („Службен весник на округот Брчко“ бр. 34/13, 27/14, 19/3, 16/20, 24/3 и 24/14 ја користат истата дефиниција за терминот „оштетен“ како „лице чие лично или имотно право е повредено или загрозуено со кривично дело“. Овој опис укажува дека терминот „оштетен“ го вклучува поимот жртва, и директна и индиректна, и може да се смета за синоним за терминот „жртва“. Законот за семејно насилство на Федерацијата на Босна и Херцеговина дефинира „жртва“ конкретно како секој член на семејството изложен на такво насилство. „Виктимизација“ е исто така дефинирана како форма на дискриминација во законите за родова еднаквост и антидискриминација.
- Косово:** Правната рамка на Косово дава дефиниции за „жртва“ во повеќе закони. Законот за кривична постапка (Закон бр. 04/L-123, 2012) го користи комбинираниот термин „оштетен или жртва“, со што остава одредена двосмисленост во однос на нивните посебни права и позиции. Законот за обесштетување на жртвите на кривични дела (Закон бр. 05-L/036, 2015) исклучиво го користи терминот „жртва на кривично дело“, усогласувајќи ја дефиницијата со Законот за кривична постапка, но проширувајќи ја за целите на обесштетувањето за да ги вклучи членовите на семејството или издржуваните

⁶² Изменетиот Закон за кривична постапка од 2017 година (Закон бр. 7905, од 21.03.1995 година, како што е изменет со Законот бр. 35/2017) и Кривичниот законик (Закон бр. 35/2020 за измена и дополнување на Законот бр. 7895, од 27.01.1995 година, Кривичен законик на Република Албанија) го заменува терминот „оштетен/а од кривично дело“ со терминот „жртва на кривично дело“ за да се хармонизира терминологијата со законодавството на ЕУ.

лица. Кривичниот законик дефинира „ранлива жртва“ врз основа на возраста, физичката/менталната попреченост и односот со сторителот. Законот за спречување и заштита од семејно насилство, насилство врз жените и родово базирано насилство (Закон бр. 08/L-185, 2023) користи неколку поврзани термини, вклучувајќи „жртва“, „ранлива жртва“, „преживеан/а“ и „заштитена страна“.

- **Црна Гора:** Во Црна Гора, терминот „жртва“ е различно дефиниран во Кривичниот законик (Службен весник бр. 70/2003, 13/2004, 47/2006 и Службен весник бр. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 40/2013 и 56/2013, 014/15, 042/15, 058/15, 044/17, 049/17, 003/20) и Законот за обештетување на жртвите на насилни кривични дела (Службен весник бр. 035/15), додека Законот за кривична постапка (Службен весник бр. 57/2009, 49/2010, 47/2014, 002/15, 035/15, 058/15, 028/18) – Одлука на Уставниот суд, 116/20 – Одлука на Уставниот суд) го користи терминот „оштетен“. Кривичниот законик ја дефинира жртвата како лице кое доживува физичка или ментална болка, материјална штета или повреди на човековите права поради незаконско дело. Законот за обештетување на жртвите на насилни кривични дела нуди поширока дефиниција, вклучувајќи лица кои претрпеле смрт, сериозни телесни повреди или тешки ментални/физички здравствени оштетувања од насилни кривични дела, дури и ако не се директно насочени кон нив, или додека интервенираат за да спречат кривично дело или да им помогнат на други. Законот за кривична постапка го дефинира „оштетениот“ како лице чие лично или имотно право било повредено или загрозено со кривично дело.
- **Северна Македонија:** Законодавството на Северна Македонија дава дефиниции за „жртва“ во неколку закони. Законот за кривична постапка (Службен весник бр. 150/2010) експлицитно прави разлика помеѓу „жртва“ и „оштетен“. „Жртва на кривично дело“ е сеопфатно дефинирана како секое лице кое претрпело штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емотивно страдање, материјална загуба или друга повреда на правата како последица на сторено кривично дело. Слична дефиниција се наоѓа во Кривичниот законик (Службен весник бр. 80/99, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14, 132/14, 248/2018) за „жртва на кривично дело“. Кривичниот законик, исто така, ги препознава ранливите категории на луѓе како што се малолетници, загрозени жртви (оние кои се изложени на ризик поради давање изјави) и особено ранливи жртви (поради возраст, попреченост, последици од кривично дело, социјална/културна историја или однесување на обвинетиот/соучесниците). Терминот „оштетен“ во Законот за кривична постапка се однесува на лица чии лични или имотни права биле повредени или загрозени и кои учествуваат во кривична постапка за гонење или заради остварување имотноравно барање. Законот за заштита на сведоци (Службен весник бр. 38/05) вклучува специфична дефиниција за „жртва која се јавува во својство на сведок“, а Законот за правда за децата (Службен весник бр. 87/2023) го дефинира „дете жртва“ како секое малолетно лице под 18 години кое претрпело штета од кривично дело.
- **Србија:** Законодавната рамка на Србија го користи терминот „жртва“, но не дава општа дефиниција. Во Кривичниот законик (Службен весник бр. 85/05, 88/05 – исправка, 107/05 – исправка, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108) кога се користи терминот „жртва“, тој генерално се однесува на директни жртви. Законот за кривична постапка (Службен

весник бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - одлука на Уставниот суд и 62/2021 - одлука на Уставниот суд) го дефинира „оштетеното лице“ како лице чие лично или имотно право е повредено или загрозено со кривично дело. Оваа дефиниција за „оштетен“ се користи и во Законот за малолетни сторители на кривични дела и кривична заштита на малолетници (Службен весник бр. 85/2005). Законот за извршување на кривични санкции (Службен весник бр. 55/2014, 35/2019) го користи терминот „жртва“ во еден член поврзан со информирање на жртвите за одредени кривични дела, што подразбира директни жртви. Иако Законот за спречување на семејно насилство (Службен весник бр. 94/2016 и 10/2023 - друг закон) го препознава терминот „жртва“, не го дефинира. Слично на тоа, Законот за социјална заштита (**Службен весник бр. 24/2011 и 117/2022 - одлука на Уставниот суд**) го користи терминот „жртва“ во однос на корисниците на услугите за социјална заштита, како што се жртвите на трговија со луѓе, злоупотреба, занемарување, насилство, експлоатација и самозанемарување, првенствено укажувајќи на директни жртви на специфични форми на виктимизација.

3.3. Права на жртвите на вооружено насилство: Првично скенирање

Заедничка карактеристика во сите шест јурисдикции е недостатокот на посебни одредби или посебна позиција за жртвите во рамките на законите за кривична постапка или сродното законодавство. Жртвите на кривични дела извршени со огнено оружје генерално имаат ист статус и права како и жртвите на други видови кривични дела. Иако пошироките рамки за правата на жртвите автоматски важат за нив, законодавството ретко се осврнува на нивните специфични потреби за услуги за поддршка.

Анализата на правните и политичките рамки во шесте јурисдикции открива значајни заеднички карактеристики, како и специфични разлики во однос на идентификуваните празнини во врска со правата на жртвите на вооружено насилство.

3.3.1. Заеднички карактеристики идентификувани низ целиот регион

Критичен јаз во сите шест јурисдикции е недостатокот на специфична позиција или одредби соодветно прилагодени за жртвите на кривични дела извршени со огнено оружје во кривична постапка. Општо земено, релевантното законодавство во шесте јурисдикции на никаков конкретен начин не се осврнува на специфичните потреби на жртвите на вооружено насилство. Следствено, не постои законска обврска за воспоставување или подобрување на услугите за поддршка посебно прилагодени на потребите на жртвите на вооружено насилство, како директни така и индиректни. Ова укажува дека постојните законски рамки не се доволно сеопфатни за да поддржат обезбедување соодветна помош на жртвите на вооружено насилство и не се во согласност со Директивата за правата на жртвите.

Заедничка карактеристика е недоследноста во правната дефиниција на терминот „жртва“ во споредба со меѓународните и регионалните инструменти, особено Декларацијата на ОН за основните принципи на правда за жртвите на криминал и злоупотреба на моќ и Директивата за

правата на жртвите. Овие дефиниции честопати не успеваат целосно да ги вклучат членовите на семејството, издржуваните лица или други лица кои се индиректни жртви на криминал.

Друга заедничка карактеристика е тоа што должноста на одговорните органи да ги советуваат жртвите на криминал за ризиците и превенцијата од секундарна и повторна виктимизација, заплашување и потенцијална одмазда или е ограничена или воопшто ја нема. Слично на тоа, правото на жртвата да пристапи до услуги за поддршка, особено специјализирани услуги како што е безбедно сместување за оние кои се изложени на ризик од повторна виктимизација, често е ограничено или не е целосно вградено во законодавството за кривична постапка. Ова вклучува отсуство на експлицитни барања за услуги за поддршка кои треба да бидат достапни пред, за време на и во соодветно време по кривичната постапка.

Клучно е што законодавството и политиките поврзани со огнено оружје во сите јурисдикции не се занимаваат со никакви прашања поврзани со правата на жртвите на вооружено насилство или со обезбедувањето поврзани услуги за поддршка.

3.3.2. Размислувања за секоја предметна јурисдикција

Иако општите пропусти се слични, законодавството на секоја јурисдикција содржи посебни карактеристики:

• Србија:

- Кривичното законодавство и законодавството што ја уредува кривичната постапка го користат терминот „жртва“ без да го дефинираат, што доведува до двосмисленост во однос на неговото прецизно правно значење.
- Националната Стратегија за остварување на правата на жртвите и сведоците на кривични дела (2020–2025) го дефинира поимот „жртва“ во согласност со Директивата на ЕУ, но не се осврнува конкретно на потребите за поддршка на жртвите на инциденти поврзани со огнено оружје.
- Законодавството не ја вклучува обврската на властите да ги информираат жртвите за достапните услуги за поддршка или да ги советуваат за ризиците од секундарна виктимизација, заплашување и одмазда. Овој пропуст важи и за „особено ранливи сведоци“ и „заштитени сведоци“.
- Не постојат општи законски обврски за посебни институции да им обезбедат поддршка на жртвите на криминал или да ги информираат за достапните услуги, без оглед на тоа дали кривичното дело е пријавено.

• Северна Македонија:

- Дефинициите за „жртва на кривично дело“ во Кривичниот законик и Законот за кривична постапка не се целосно усогласени со меѓународните стандарди, изоставувајќи ги индиректните жртви.
- Законот за кривична постапка пропишува ограничен опсег на услуги за поддршка, а властите не се обврзани да ги информираат жртвите за специјализираната поддршка, алтернативно сместување или ризиците од повторна виктимизација.
- Правата на оштетениот во Законот за кривична постапка не го вклучуваат правото на поддршка или да биде информиран/а за достапните услуги.

- Законодавството не го зема предвид правото на жртвите на криминал на пристап до поддршка пред и по кривичната постапка.

• **Црна Гора:**

- Дефиницијата за „жртва“ во Кривичниот законик не е усогласена со меѓународните дефиниции, бидејќи ги изоставува жртвите на значително нарушување на основните права и индиректните жртви.
- Употребата на терминот „оштетен“ во Законот за кривична постапка е тесна и не е усогласена со меѓународните инструменти.
- Законот за обештетување на жртвите на насилни кривични дела не ги вклучува индиректните жртви.
- Законот за кривична постапка не содржи никаква одредба за правото на жртвите на криминал (оштетените) на пристап до услуги за поддршка, а единствениот исклучок е Законот за заштита од семејно насилство.

• **Косово:**

- Дефиницијата за „жртва“ во Законот за кривична постапка не е целосно во согласност со меѓународните стандарди, бидејќи ги изоставува издржуваните лица.
- Недоследната употреба на термините „жртва“ и „оштетен“ во релевантното законодавство може да доведе до двосмисленост во нивните позиции и права.
- Законодавството не бара експлицитно услугите за поддршка да бидат прилагодени на специфичната ранливост на директните и индиректните жртви на вооружено насилство.
- Барањето од Законот за кривична постапка за водење постапка врз основа на специфичните потреби и околности на кривичното дело подразбира дека при обезбедувањето поддршка треба да се земе предвид сериозноста на кривичните дела со огнено оружје.

• **Босна и Херцеговина:**

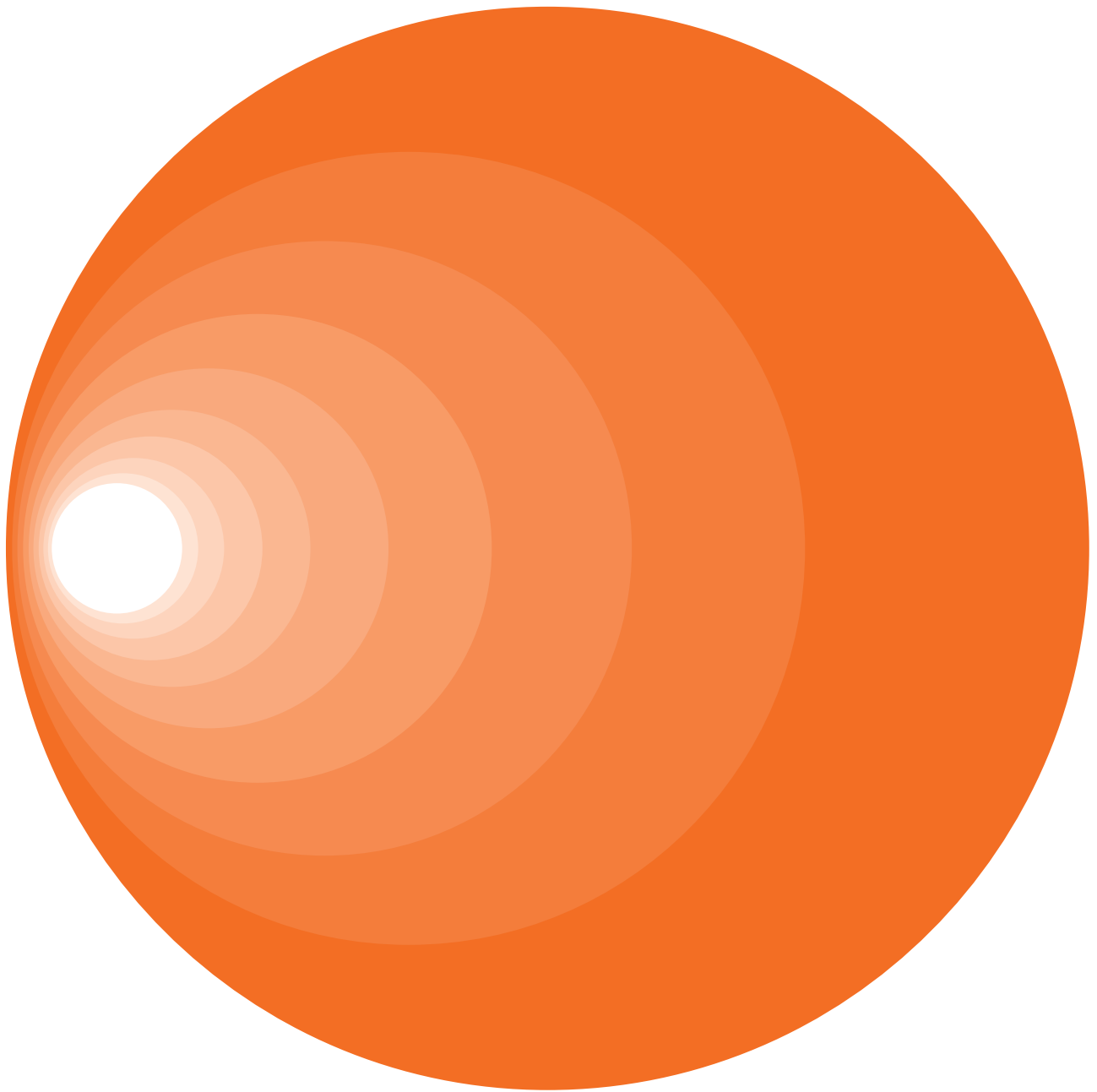
- Дефиницијата за „жртва“ во законодавството за кривична постапка не е вклучена, што не е во согласност со меѓународните стандарди.
- Во законодавството за кривична постапка се користи терминот „оштетен“, при што оваа дефиниција е потесна од меѓународните стандарди.
- Законите генерално не ги дефинираат должностите на владините тела да обезбедуваат или финансираат услуги за поддршка на жртвите на криминал, или да ги обезбедуваат врз основа на еднаков третман.
- Членовите на семејството не се сметаат за оштетени и покрај потенцијалната штета.

• **Албанија:**

- Во Законот за кривична постапка и Кривичниот законик недостасува општа дефиниција за терминот „жртва“.
- Дефинициите во специфични закони, како што се Законот за мерки против насилство во семејните односи и Законот за кривична правда за децата, не се целосно усогласени со меѓународните стандарди бидејќи не ги вклучуваат индиректните жртви.

- Во законодавството недостасува обврска на властите да обезбедат поддршка на жртвите на начин што го почитува нивното право на еднаков третман.
- Иако специфичните кривични дела (трговија со луѓе, сексуално насилство, семејно насилство) даваат права на општи и специјализирани услуги, вклучително и алтернативно сместување, ова не е општо право што се применува на други жртви на насилство поврзано со огнено оружје.

Емпириски согледувања за
услугите за поддршка на
жртвите во Западен Балкан

4. Емпириски согледувања за услугите за поддршка на жртвите во Западен Балкан

За да се направи преглед на постојните услуги и механизми за поддршка на жртвите на криминал – особено оние погодени од инциденти поврзани со огнено оружје – низ шесте јурисдикции на Западен Балкан, SEESAC спроведе истражување преку ВДС. Ова вклучуваше документациски преглед на релевантните законски рамки, анализа на актуелната литература за потребите и услугите на жртвите и прва емпириска проценка на услугите за поддршка на жртвите на криминал. Целта беше да се добие увид во нивото и квалитетот на поддршката што им е достапна на жртвите на вооружено насилство.

Емпириското истражување имаше две главни цели: 1) да се разбере моменталната состојба на достапните механизми и услуги за поддршка на жртвите на криминал, и 2) да се идентификуваат празнините во постојните механизми за поддршка на жртвите со цел да се развијат препораки за подобрување на поддршката на жртвите воопшто, а особено на поддршката на жртвите на вооружено насилство. За да се постигнат овие цели, податоците за постојните услуги за поддршка на жртвите што ги обезбедуваат властите⁶³, независните агенции⁶⁴ и граѓанските организации беа собрани преку анкетен прашалник.

Прашалникот содржеше затворени и отворени прашања и се состоеше од два главни дела: 1) Податоци за услугите за поддршка на жртвите (на пр., мисија, информации за контакт, правен статус, капацитети, евидентирање на податоци итн.) и 2) Информации за помош и поддршка на жртвите (на пр., целни групи во однос на личните карактеристики и форми на виктимизација, локација и географски опсег на обезбедените услуги, форми на поддршка на жртвите, начини на обезбедување поддршка на жртвите, специфичности на поддршката и помошта на жртвите на инциденти поврзани со огнено оружје, доколку ги има).

За подобро да се разбере како механизмите за поддршка на жртвите на инциденти поврзани со огнено оружје функционираат во пракса, од испитаниците беше побарано да опишат барем еден случај на насилство или друга форма на виктимизација со огнено оружје и како им обезбедиле помош и поддршка на жртвите. Во последниот дел од прашалникот, од испитаниците беше побарано да наведат како ги перципираат најголемите предизвици во обезбедувањето поддршка на жртвите на инциденти со огнено оружје, нивната соработка со надворешни субјекти за подобрување на услугите и нивните ставови за можни подобрувања во поддршката

⁶³ Овластувањата првенствено се однесуваат на извршната и судската власт во испитаните јурисдикции, како што се судовите, обвинителствата и службите за правна помош.

⁶⁴ Независна агенција се однесува на заштитникот на граѓаните (институции на омбудсман).

на жртвите и потенцијалните подобрувања во нивната работа и капацитети во оваа област. На самиот крај, на испитаниците им беше даден простор да ги дадат своите дополнителни коментари и предлози, како и да упатат на други организации и институции кои обезбедуваат поддршка за жртвите во нивна јурисдикција за да бидат вклучени во анкетата.

Процесот на составување примероци вклучуваше правење сеопфатен список на релевантни организации кои обезбедуваат поддршка на жртвите, вклучително и оние погодени од вооружено насилство. Ова беше направено на два начина:

- а) Користење на постојните ресурси, вклучувајќи литература и бази на податоци за услуги за поддршка на жртвите, и
- б) Искористување на локалните контакти со помош на лицата за контакт во секоја јурисдикција.

Потоа беше дефиниран почетен примерок⁶⁵, кој последователно беше проширен за време на собирањето податоци со користење на методот на снежна топка, за да се вклучат во мапирањето што е можно повеќе релевантни услуги.

Врз основа на почетниот список на потенцијални испитаници и последователните дополнувања за време на собирањето податоци, до 435 организации беа испратени писма со кои се претставува целта на испитувањето и се упатува барање за учество во анкетата, вклучувајќи:

- 234 јавни институции (53,8%)
- 13 независни агенции (3%)
- 178 граѓански организации (40,9%)

Вкупно беа пополнети 189 прашалници, од кои 182 беа важечки⁶⁶. Конечниот примерок се состоеше од 182 субјекти, вклучувајќи јавни институции, независни агенции и граѓански организации. Стапката на одговор беше 41,8%. Составот на испитаниците:

- 106 јавни институции (58,2%)
- 2 независни агенции (1,1%)
- 74 граѓански организации (40,7%)

Важно е да се напомене дека женските организации претставуваат најзначаен дел од граѓанските организации во примерокот. Дополнително, во една јурисдикција, јавните институции не дадоа информации, а во четири јурисдикции, независните институции не одговорија на анкетата.

Емпириските податоци презентирани овде се индикативни и не треба да се сметаат за конечни поради нееднаквите стапки на одговор од институциите и граѓанските организации низ шесте јурисдикции. Без оглед на пристрасноста на примерокот, наодите укажуваат на општите трендови и различните карактеристики во рамките на набљудуваните области на поддршка на жртвите.

⁶⁵ Првичен список на потенцијални испитаници за секоја јурисдикција беше споделен и дискутиран со SEESAC пред да се започне со собирањето податоци.

⁶⁶ Вкупно седум прашалници не беа валидни: пет од Србија, еден од Косово и еден од Албанија.

4.1. Даватели на услуги за поддршка на жртвите: Статус, мисија и капацитети

Низ шесте јурисдикции, поддршката на жртвите ја обезбедува разновидна мешавина од граѓански организации, јавни институции (како што се судови и обвинителства) и независни агенции како што се канцелариите на Народниот правобранител. Граѓанските организации генерално се фокусираат на застапување, заштита на правата на жртвите и директна помош, особено за ранливите групи како што се жените и децата. Властите првенствено се концентрираат на спроведување на владеењето на правото и обезбедување пристап до правдата. Независните агенции, како што се Народниот правобранител во Албанија или Заштитникот на граѓаните во Србија, се фокусираат на заштитата на човековите права и зајакнувањето на владеењето на правото. Во Косово, анкетираниите граѓански организации нагласуваат јакнење на жртвите преку задоволување на нивните практични потреби, обезбедување социјална помош и олеснување на долгорочната реинтеграција. Одделенијата за поддршка на сведоци во Босна и Херцеговина обезбедуваат специјализирана психолошка поддршка на сведоците во текот на судските постапки.

Собирање и евидентирање податоци за жртвите и услугите за поддршка на жртвите:

Повеќето даватели на услуги низ сите јурисдикции водат бази на податоци за евидентирање на информации за жртвите и обезбедената поддршка, вклучувајќи пол, националност и вид на услуга. Сепак, постојат исклучоци, при што некои анкетирани органи и граѓански организации во Босна и Херцеговина, Црна Гора и Северна Македонија известуваат за забележани празнини во системското собирање податоци.

Поддршка и помош на жртвите – главни целни групи:

Услугите за поддршка на жртвите се широко достапни за сите жртви, без оглед на родот и другите лични карактеристики. Сепак, поголемиот дел од анкетираниите граѓански организации се специјализирани за помагање на жени, девојчиња и деца погодени од насилство. Повеќето даватели на услуги ги поддржуваат жртвите од сите возрастни групи. Иако семејното насилство, сексуалното насилство и трговијата со луѓе се опфатени со ова, постои и специјализирана поддршка за други специфични групи. На пример, една организација во Албанија се фокусира на момчиња до 14-годишна возраст, а некои граѓански организации во Северна Македонија обезбедуваат помош на маргинализирани групи како што се сексуалните работници и бездомните лица.

Информирање на жртвите за достапната поддршка:

Во сите шест анкетирани јурисдикции, ширењето на информации во голема мера се потпира на печатени материјали, веб-страници и социјални медиуми. Албанија, исто така, користи состаноци на локалната заедница за споделување информации. Босна и Херцеговина има добра практика на вклучување на известувања за поддршка на сведоци со судските покани, додека, според анкетираниите граѓански организации, Косово ги нагласува социјалните медиуми како примарен канал.

Обезбедување поддршка за жртвите:

Директниот контакт и телефонската поддршка се најчестите методи за помош што им се обезбедуваат на жртвите, дополнети со е-пошта и социјални медиуми. Услугите генерално се обезбедуваат бесплатно. Во Босна и Херцеговина, една граѓанска организација пријави дека нуди домашни посети, единствен таков пример меѓу анкетираниите организации.

Географски опсег на услугите за поддршка на жртвите: Низ сите шест јурисдикции, услугите за поддршка се генерално достапни или низ целата јурисдикција или во рамките на одредени помали региони. Србија се издвојува со мнозинство даватели на услуги (65,4%) кои нудат услуги на централно ниво, додека во Босна и Херцеговина, регионалната поддршка е позастапена.

Соработка со други служби за подобрување на поддршката на жртвите: Широката соработка е вообичаена карактеристика, при што повеќето даватели на услуги пријавуваат постоечка соработка со полицијата, обвинителствата, судовите, центрите за социјална работа, граѓанските организации и здравствените установи.

Известување до други институции и организации: Поголемиот дел од давателите на услуги редовно ги известуваат своите донатори или назначени јавни институции за своите активности. Граѓанските организации обично поднесуваат извештаи до финансиерите на проекти, додека властите поднесуваат извештаи до повисоки судски тела и министерства за правда. Значаен пример е Народниот правобранител на Албанија, чии извештаи се користат за да се придонесе за подобрување на законските прописи. Заштитникот на граѓаните на Србија поднесува годишни извештаи директно до Народното собрание.

Капацитети на давателите на услуги за поддршка на жртвите

Постои значителна разлика помеѓу јавните институции и анкетираниите граѓански организации, како во однос на персоналот, така и во однос на расположливите средства. Граѓанските организации обично се потпираат на финансирање од донатори ограничено на проекти, фактор што влијае на неодржливоста на услугите. Во некои јурисдикции, се применува комбиниран пристап на финансирање, при што одредени основни услуги што ги обезбедуваат граѓанските организации се финансираат преку комбинација од владини и донаторски средства.

Човечки ресурси: Човечките ресурси посветени на поддршка на жртвите низ целиот регион конзистентно вклучуваат адвокати, психолози и социјални работници како доминантни професии. Јавните институции честопати имаат поголем персонал, додека граѓанските организации обично работат со помали тимови.

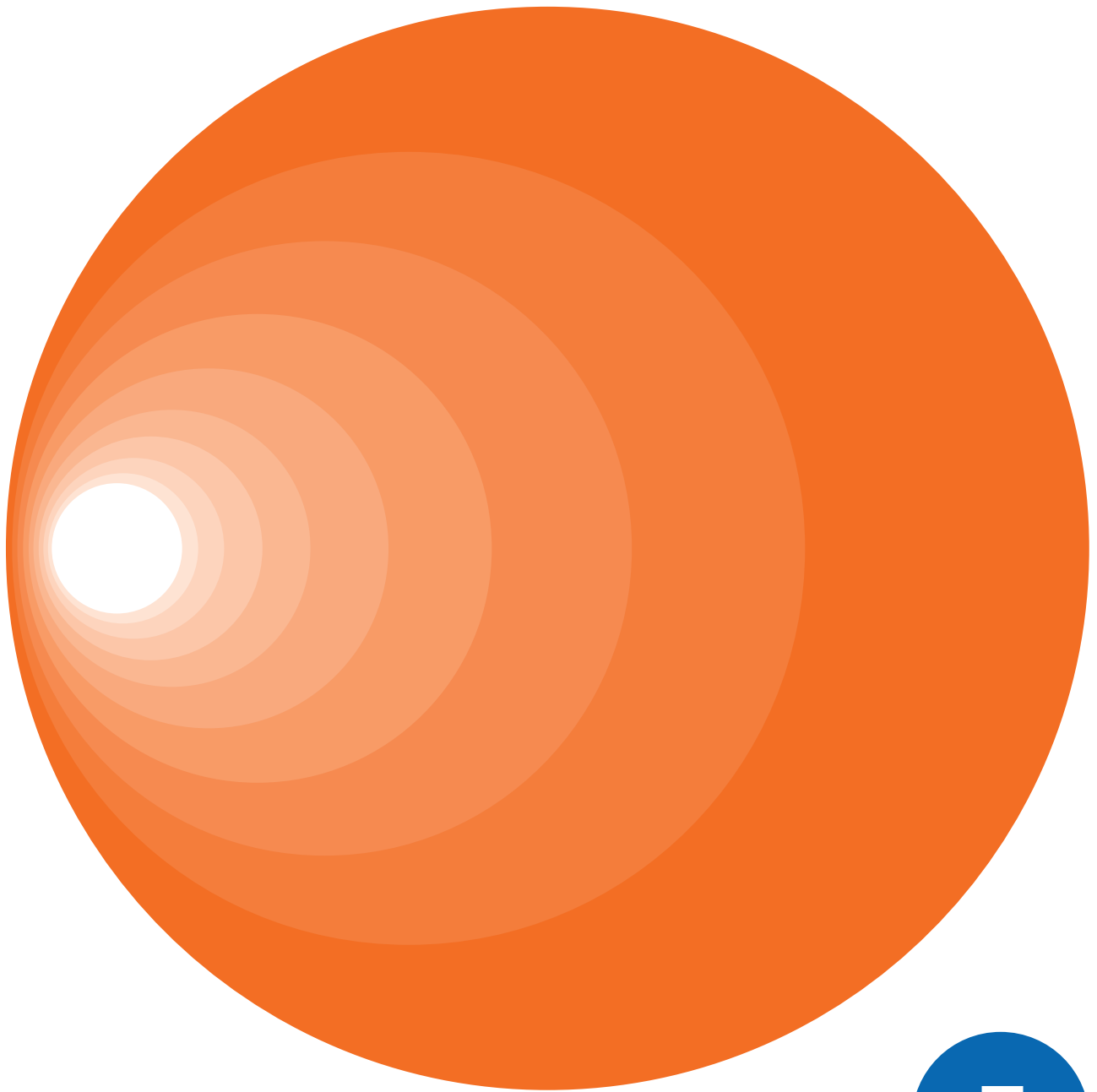
Финансиски ресурси: Финансиската одржливост значително варира меѓу анкетираниите организации. Властите се финансираат речиси исклучиво од владините буџети. Од друга страна, граѓанските организации во голема мера зависат од странски средства, грантови и донации за своите проекти. Некои граѓански организации добиваат делумно владино финансирање, особено за основни услуги како што се засолништа/безбедни куќи и СОС телефонски линии. Граѓанските организации во Косово, исто така, се потпираат на филантропски донации и членарини, практика што ја споделува и една анкетираниа граѓански организација во Северна Македонија.

4.2. Краток преглед на поддршката на жртвите на криминал во 2023 година

Има значителни варијации на бројките на жртви на кои им е дадена поддршка во 2023 година, со бројки на случаи кои се движеле од под 50 до над 500.

Поддршка за жртвите на инциденти поврзани со огнено оружје: Директната поддршка за жртвите на инциденти поврзани со огнено оружје генерално се перципира како ограничена. Жртвите најчесто бараат психолошка и емоционална поддршка, правна помош и информации за нивните права. Времетраењето на поддршката варира од еднократна помош до долгорочна поддршка. Поголемиот дел од анкетираниите даватели на услуги не забележале специфични модели или обрасци на однесување за жртвите на насилство поврзано со огнено оружје во споредба со другите жртви. Сепак, се појавиле некои значајни специфики: учесниците во анкетата од Албанија го истакнаа недостатокот на долгорочни засолништа, Босна и Херцеговина забележува видливи емоционални и бихејвиорални разлики кај сведоците на воени злосторства, а Црна Гора посочува на долготраен страв од огнено оружје. Анкетираниите организации во Србија согледуваат чувство на загрозувана безбедност кај жртвите и потреба од континуирана поддршка и јакнење на преживеаните.

5

Предизвици и перспективи во
обезбедувањето поддршка на
жртвите на насилство поврзано
со огнено оружје

5. Предизвици и перспективи во обезбедувањето поддршка на жртвите на насилство поврзано со огнено оружје

Обезбедувањето сеопфатна поддршка за лицата погодени од вооружено насилство низ шесте јурисдикции претставува комплексен спектар на предизвици и можности за подобрување, особено во областа на политиките и законите поврзани со контролата на МЛО, со оглед на постојната регионална мрежа на безбедносни институции поддржана од SEESAC.

Иако постои јасна посветеност на поддршката на жртвите, обидите за усогласување на овие услуги со релевантното законодавство на ЕУ, особено со Директивата за правата на жртвите и меѓународните стандарди, остануваат континуиран процес. Ова усогласување често е попречено од системски пропусти, ограничувања на ресурсите и сè уште недоволно развиена специјализација во справувањето со посебните потреби на жртвите на вооружено насилство. Емпириските податоци, иако се само индикативни поради различните нивоа на учество од институциите и граѓанските организации во регионалното истражување, ги истакнуваат клучните области каде што се неопходни подобрувања со цел жртвите да добиваат соодветна и навремена помош.

Примарен предизвик забележан во шесте јурисдикции е **ограничената достапност на поддршка прилагодена на потребите на жртвите на инциденти поврзани со огнено оружје**. Иако општите услуги за поддршка на жртвите се најчесто достапни, помошта специјално дизајнирана за длабоката траума и уникатните потреби на жртвите на вооружено насилство честопати е оскудна, според наодите од анкетата. Многу даватели на услуги известуваат дека им помагаат на релативно мал број такви жртви. Ова укажува на потенцијални недостатоци во посветениот теренски пристап, протоколите за идентификација или сеопфатното разбирање на специфичните психолошки, физички и правни сложености својствени за виктимизацијата со огнено оружје. Таквиот генерализиран пристап кон услугите за жртвите со себе носи ризик од занемарување на нијансираните потреби на лицата погодени од вооружено насилство, што потенцијално може да доведе до несоодветна или неусогласена поддршка.

Предизвиците во сеопфатното собирање податоци и известувањето го попречуваат развојот на политики засновани на докази и насочени интервенции. Иако повеќето даватели на услуги водат бази на податоци, специфичноста на податоците што се однесуваат на жртвите на вооружено насилство може да ги нема сите потребни информации. Сеопфатното разбирање на преваленцата, карактеристиките и продолжените влијанија на вооруженото насилство, заедно

со евалуацијата на тековните механизми за поддршка, е од клучно значење за усогласување на одговорите на јурисдикциите со законодавството на ЕУ и меѓународните стандарди.⁶⁷

Еден од предизвиците е поврзан и со **ограничувањата во пристапот до зајакнување на капацитетите кај професионалците за поддршка на жртвите**, особено поврзани со долгорочните психолошки влијанија и потенцијалот за повторна трауматизација на жртвите за време на судските постапки. Ова е нагласено од општото согледување на повеќето анкетирани даватели на услуги дека тие не забележуваат единствени модели или различни барања за поддршка од жртвите на вооружено насилство во споредба со оние погодени од други форми на насилство. Овој недостаток на перципирана специфичност укажува на потенцијален јаз во идентификувањето и решавањето на единствените потреби што произлегуваат од зголемениот страв, длабоката несигурност и сложената емоционална болка што често се поврзуваат со инциденти со огнено оружје. Правни експерти, психолози и социјални работници го сочинуваат јадрото на тимовите за поддршка на жртвите, меѓутоа се чини дека има ограничена специјализирана обука или експертиза за справување со траумата од вооружено насилство.

Понатаму, **ограничувањата на ресурсите** претставуваат значителна пречка за соодветна поддршка на жртвите. Јавните институции се претежно финансирани од буџетите на централните или локалните власти, додека граѓанските организации, кои често нудат најдиректна и најцелосна поддршка, во голема мера зависат од несигурни странски средства, грантови и донации. Овој модел на финансирање базиран на проекти често ја ограничува одржливоста и долгорочното планирање на специјализирани програми за жртви на вооружено насилство. Отсуството на стабилни, наменски извори на финансирање специјално наменети за услуги за жртвите го попречува воспоставувањето робусни, трајни системи за поддршка, вклучувајќи специјализирани терапевтски интервенции и безбедно сместување прилагодено за жртвите кои се соочуваат со сериозни безбедносни ризици.

Освен овие сеопфатни прашања, испитаниците во анкетата истакнаа неколку специфични предизвици, категоризирани на следниов начин:

Предизвици поврзани со контролата на огнено оружје: Некои предизвици произлегуваат од механизмите што ја регулираат контролата на огненото оружје. Наодите од емпириското истражување укажуваат на перцепцијата за недоволно строга законска регулатива во врска со поседувањето огнено оружје и потребата од подобрени процеси и алатки за издавање дозволи за огнено оружје, честопати без да се консултираат релевантните системи со кои се евидентираат итни мерки, безбедносни проблеми или претходни извештаи за семејно насилство. Исто така, се истакнува потребата од подобрена соработка меѓу засегнатите страни одговорни за издавање дозволи и други институции што можат да поседуваат клучни информации (како што се центрите за социјална работа), како и важноста од редовни проверки за тоа како се складира оружјето откако ќе се издаде дозволата. Потребно е да се обезбеди следење на критериумите за издавање дозвола, и доколку не се исполнети, дозволата треба да се одземе. Генерално постои перцепција дека нема доволно информации и свест кај граѓаните во врска со одговорностите поврзани со поседувањето и носењето огнено оружје.

⁶⁷ Механизмот поддржан од SEESAC за собирање податоци за огнено оружје преку AVMP е важен ресурс со многу информации за инциденти поврзани со огнено оружје. Сепак, до денес, информациите за поддршка на жртвите на насилство поврзано со огнено оружје ретко се споменуваат, главно затоа што не се достапни.

Предизвици поврзани со поддршката на жртвите: Освен општите прашања поврзани со ресурсите и специјализацијата, во наодите од анкетата беа забележани неколку специфични предизвици поврзани со поддршката на жртвите. Тие вклучуваат недостаток на сеопфатна системска и континуирана поддршка на жртвите, што укажува на фрагментиран пристап кон долгорочна помош. Жртвите честопати се недоволно информирани за постојните услуги за поддршка на жртвите, што го попречува навремениот пристап до соодветна помош.

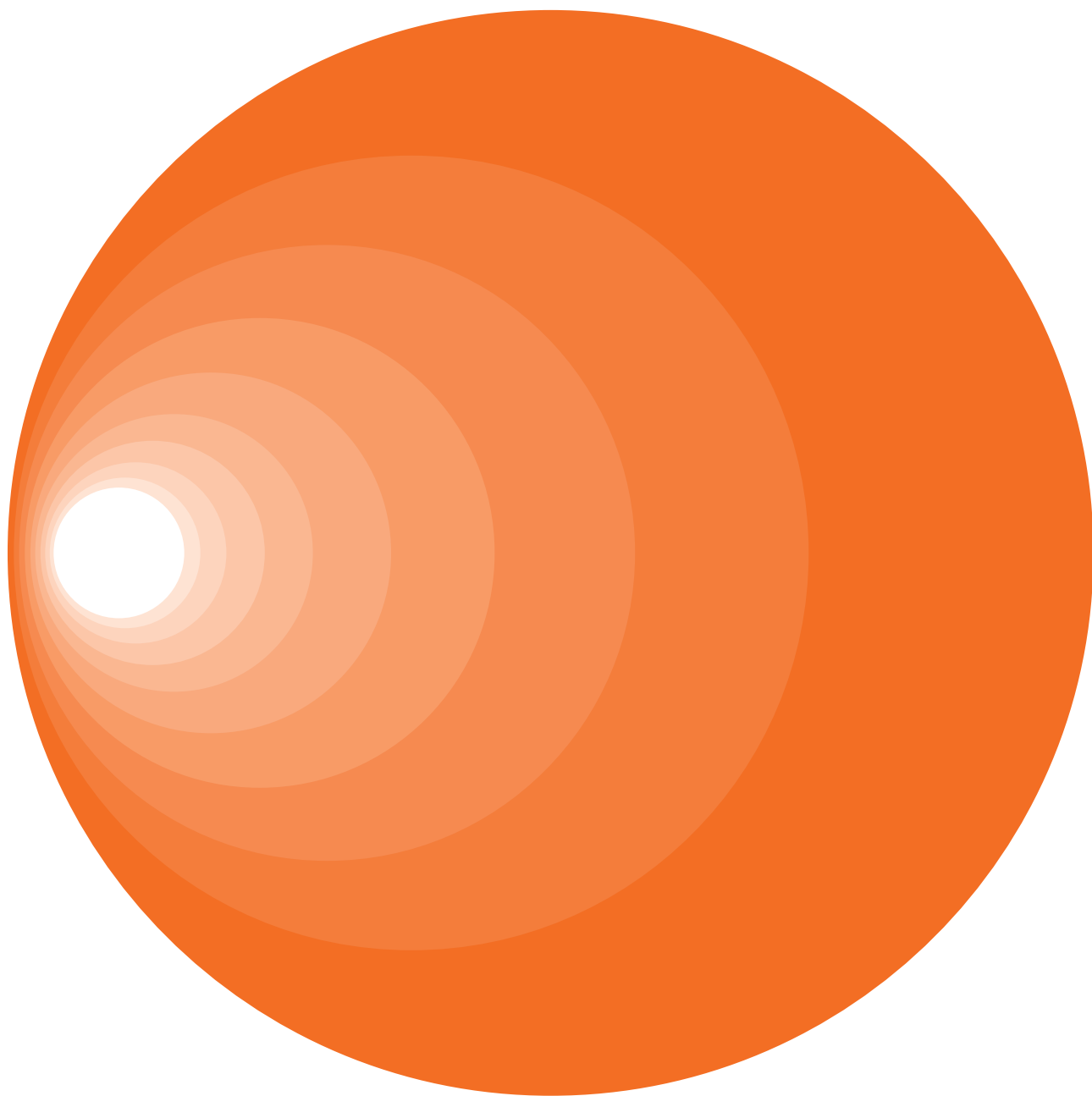
Предизвици поврзани со родово базирано и семејно насилство: Постои недоволна размена на информации меѓу надлежните институции во случаи на фемицид, што го усложнува проблемот со општото отсуство на анализа на институционалните дејствија во случаите на фемицид. Овој недостаток на темелен преглед и меѓуинституционална комуникација ги загрозува напорите за спречување идни инциденти и учење од минатите реакции. Во контекст на семејното насилство, и натаму се присутни специфичните недостатоци во проценката на ризиците. Присуството на оружје честопати не се смета соодветно за високоризичен фактор за насилство, значително потценувајќи го потенцијалот за смртосни исходи. Понатаму, невклучувањето на жртвите во процесот на проценка на ризиците и во креирањето на индивидуални планови за заштита го нарушува пристапот фокусиран на жртвата и потенцијално ја загрозува нивната безбедност.

Предизвици поврзани со истражните и судските постапки: Правниот процес претставува бројни тешкотии за жртвите, вклучително и предизвици во собирањето докази за време на истрагата, што може да го попречи остварувањето на правдата. Значителна загриженост е потенцијалната изложеност на секундарна виктимизација за време на постапката, влошена од практики како што е повеќекратното испитување на жртвата. Долгото времетраење на кривичните постапки може дополнително да ги исцрпи жртвите, што ја отежнува поддршката за да издржат до крајот на процесот.

Предизвици поврзани со обештетувањето и ублажувањето на последиците од инциденти поврзани со огнено оружје: Постои критичен јаз во областа на финансиската обештетување за жртвите. Постои општ недостаток на средства за обештетување на жртвите од употреба на огнено оружје. Иако ова останува широко распространет предизвик, тековниот процес на воспоставување фонд за обештетување во Северна Македонија е истакнат како пример за добра пракса, што претставува модел што другите јурисдикции треба да го истражат.

И покрај овие значајни пречки, постојат бројни ветувачки иницијативи и **перспективи за подобрување**. Веќе постоечката соработка меѓу различните актери, вклучувајќи ги органите за спроведување на законот, обвинителите, судовите, центрите за социјална работа и граѓанските организации фокусирани на поддршка на жртвите, претставува цврста основа за координиран систем за поддршка на жртвите. Зајакнувањето на овие механизми и поттикнувањето поголема меѓуинституционална комуникација, особено во сложени случаи на вооружено насилство, може да олесни понепречена и сеопфатна поддршка за жртвите. Зголеменото признавање на потребата од психолошка и емоционална поддршка, заедно со правна помош, претставува позитивен чекор кон воспоставување соодветни услуги за жртвите и усогласување со релевантните меѓународни и регионални правни рамки.

Покрај тоа, потпирањето на искуствата на граѓанските организации кои се специјализирани за специфични форми на поддршка на жртвите може да даде вредни сознанија за развој на целно насочени пристапи кон жртвите на вооружено насилство.

Препораки

6. Препораки

Врз основа на прегледот на актуелната литература за правата на жртвите, прегледот на правните рамки во шесте јурисдикции на Западен Балкан и индикативните наоди од првиот обид за спроведување регионално емпириско истражување преку анкета на услугите за поддршка на жртвите на вооружено насилство, развиени се препораки за подобрување на законодавството, јавните политики и практиката. За да се решат идентификуваните предизвици, стратешкиот пристап што ги наведува активностите препорачани на властите на јурисдикциите на Западен Балкан треба да го вклучува следново:

Политичко и правно усогласување:

1. **Ажурирање на законските и политичките рамки:** Спроведување темелен преглед и ревизија на релевантните законски рамки во секоја јурисдикција за усогласување на услугите за поддршка на жртвите со меѓународните стандарди, обезбедувајќи вклучување одредби што конкретно се однесуваат на жртвите на вооружено насилство. Ова треба да вклучува изготвување измени и дополнувања за вклучување на сеопфатна дефиниција за „жртва“ што ги опфаќа и директните и индиректните жртви, обезбедување конзистентна терминологија и разјаснување на должноста на властите да обезбедат информации и пристап до услугите за поддршка. Вклучување на правото на жртвите од вооружено насилство на информации и обезбедување услуги во правните и политичките рамки поврзани со МЛО.
2. **Усогласување на услугите за поддршка на жртвите со меѓународните стандарди:** Развивање на географски достапни, доверливи и бесплатни услуги за поддршка на жртвите. Како минимум, овие услуги треба да вклучуваат итна медицинска помош, обезбедување информации, психолошка поддршка, правна помош и упатувања до соодветни специјализирани служби, обезбедувајќи сеопфатна и континуирана поддршка пред, за време на и по кривичната постапка.

Подетално, треба да се развијат јавни политики и правни рамки фокусирани на поддршка на жртвите за да се гарантира дека:

- Правните рамки вклучуваат соодветна дефиниција за „жртва“ во согласност со меѓународните препораки и Директивата за правата на жртвите.
- Надлежните органи имаат законска обврска да го олеснат упатувањето на жртвите до службите за поддршка на жртви.
- Надлежните органи имаат законска обврска да ги советуваат жртвите на криминал за ризиците и превенцијата од секундарна виктимизација и повторна виктимизација,

заплашување и потенцијална одмазда, земајќи ја предвид специфичната ранливост и потребите на жртвите на кривични дела извршени со огнено оружје.

- Релевантните законски решенија ја вклучуваат должноста на јурисдикцијата да се погрижи општите и специјализираните услуги за поддршка да бидат бесплатни, достапни и пристапни за сите жртви на криминал врз основа на еднаков третман, во согласност со Декларацијата на ОН за основните принципи на правда за жртвите на криминал и злоупотреба на моќ и Директивата за правата на жртвите.
- Поддршката за жртвите на криминал е достапна и пристапна за индиректните жртви (членови на семејствата на жртвите и лицата издржувани од нив, на пр. деца) во согласност со нивните потреби и степенот на штета претрпена како резултат на насилното дело со огнено оружје извршено врз жртвата.
- Се користи проактивен пристап кон жртвите, како директни, така и индиректни жртви, вклучувајќи брзо обезбедување информации за услугите за поддршка на жртвите во моментот на пријавување на кривично дело (контакт информации и начини на обраќање до службите, вклучувајќи ги судовите, обвинителствата, службите за социјална помош и давателите на услуги од граѓанскиот сектор).
- Учесството и перспективите на жртвите погодени од вооружено насилство и организациите што ги претставуваат, вклучувајќи ги и граѓанските организации, се интегрирани во процесите на консултација за развој на политики за контрола на МЛО на ниво на јурисдикција и регионални политики.

Централната улога на полицијата

3. Зајакнување на пристапот на полицијата фокусиран на жртвата во обезбедувањето поддршка и заштита⁶⁸: Полицијата има централна улога во заштитата на правата на жртвите. Со цел жртвите да се чувствуваат поддржани при пријавување насилни кривични дела, полициските власти треба да усвојат пристап што е фокусиран на жртвата и е заснован на разбирање на траумата. Полициските службеници мора да бидат добро информирани за правата на жртвите и подготвени да одговорат на нивните потреби со чувствителност и професионализам. Подобрувањето на пристапноста на полицијата, меѓуинституционалната соработка и механизмите за упатување се од суштинско значење за градење доверба и обезбедување навремена, координирана поддршка за жртвите. Подетално, ова треба да вклучува:

- Безбедни и достапни канали за пријавување – Жртвите мора да се чувствуваат безбедно кога пријавуваат кривични дела. Ова вклучува овозможување на пријавување од трети страни преку посредници од доверба, како што се вработени во граѓански организации или социјални работници, особено за ранливи групи.
- Ефективна комуникација и поддржувачка средина – Полициските службеници треба да бидат обучени да комуницираат со чувствителност, водејќи грижа жртвите да бидат ислушани, почитувани и третирани со достоинство. Разговорите треба да се спроведуваат во безбедна, приватна и незаstraшувачка средина.

⁶⁸ Имајте предвид дека поради специфичната и клучна улога на полицијата, една препорака е посветена на нејзината улога и потребите од капацитети. Таа се заснова на широко емпириско истражување за потребите на жртвите спроведено од Агенцијата на ЕУ за фундаментални права насловено како *Stepping up the response to victims of crime: FRA's findings on challenges and solutions* (Засилување на одговорот кон жртвите на криминал: Наодите на FRA за предизвиците и решенијата). Достапно на: <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/stepping-response-victims-crime>.

- Интегрирани системи за упатување - Полицијата треба тесно да соработува со службите за поддршка на жртвите, вклучувајќи ги давателите на медицинска, психолошка и социјална грижа. Мора да се воспостават јасни патишта за упатување, така што жртвите ќе бидат брзо поврзани со соодветна помош.
- Треба да се воспостават процедури со кои жртвите ќе бидат целосно информирани за нивните права и достапните услуги за поддршка во секоја фаза од процесот. Жртвите на кривични дела поврзани со огнено оружје може да бидат во шок и да не можат да обработуваат информации веднаш по инцидентот. Од суштинско значење е информациите за услугите за поддршка да се пренесуваат во повеќе формати - усно, писмено и да се повторуваат колку што е потребно – со цел тие да ја слушнат и разберат помошта што им е достапна.

Градење на капацитетите на давателите на услуги

- 4. Организирање активности за градење капацитети и обуки:** Да се обезбеди пристап до програми за обука и градење капацитети за органите за спроведување на законот, судските службеници, давателите на здравствени услуги и граѓанските организации, фокусирани на поддршка на жртвите, со цел да се подобри нивното разбирање за правата на жртвите на вооружено насилство и ефикасните механизми за поддршка. Ова треба да придонесе за добро координирани и информирани одговори низ секторите и да се обезбеди усогласеност со Директивата за правата на жртвите.

Подетално, активностите за градење капацитети треба да се фокусираат на:

- Зголемување на знаењето и разбирањето на вработените во институциите и организациите кои доаѓаат во контакт со жртви на вооружено насилство, особено фокусирајќи се на оние кои најчесто се првата точка на контакт. Нивна едукација за правата на жртвите, за да се спречи јазот помеѓу јавните политики и тоа што се случува во пракса.
- Зајакнување на капацитетите на вработените во институциите и организациите кои доаѓаат во контакт со жртви на инциденти поврзани со огнено оружје за соодветно проценување и решавање на потребите на жртвите и овозможување на нивно упатување и континуирана поддршка.
- Поведување грижа вработените во институциите и организациите кои доаѓаат во контакт со жртви на инциденти поврзани со огнено оружје да ги разбираат видовите поддршка што треба да им бидат достапни на индиректните жртви (најчесто семејствата на загинатите или повредените во инциденти поврзани со огнено оружје).

Видливост и подигање на свеста

Неопходни се континуирани напори за подигање на јавната свест, борба против стигмата и застапување за реформи на политиките што даваат приоритет на пристапите фокусирани на жртвите. За таа цел, клучно е:

- 5. Да се зголеми видливоста на институциите и организациите што работат со жртви на вооружено насилство:** Треба да се поведе грижа релевантните институции и даватели на услуги да бидат видливи и пошироката јавност и самите жртви да имаат информации за правата на жртвите и достапноста на услугите. Споделувањето на таквите информации

треба да придонесе за подобрена соработка и споделување информации меѓу клучните засегнати страни. Како минимум, видливоста треба да се обезбеди преку објавување релевантни информации на веб-страниците на јавните институции, меѓународните организации и граѓанските организации.

- 6. Да се спроведуваат кампањи за подигање на свеста и застапување:** Треба да се спроведуваат кампањи за подигање на свеста и застапување на јавноста за да се истакне важноста од поддршката на жртвите на вооружено насилство, да се информира јавноста за достапноста на услуги за поддршка и да се нагласи улогата на заедниците во поттикнувањето на побезбедна средина. Овие кампањи треба да имаат за цел да ја намалат стигмата, да го охрабрат пријавувањето и да се погрижат жртвите да бидат свесни за своите права и за достапните ресурси. Пораките треба да бидат прилагодени за различни публики и да се повторуваат со текот на времето. Тие треба да бидат концизни, кратки и ограничени по број, поткрепени со приказни и статистика. Иако приказните треба да бидат моќни и привлечни, тие мора да се споделуваат на начин што ја штити приватноста и достоинството и на директните и на индиректните жртви. Треба да се користат различни медиуми, материјали и активности за испраќање пораки засилени едни со други.⁶⁹

Институционално учење и размена на знаење

- 7. Да се обезбеди редовно следење и евалуација:** Развијте робусна рамка за следење и евалуација за да се процени влијанието на спроведените стратегии и да се обезбеди континуирано подобрување. Ова треба да вклучува систематско и соодветно распределено собирање податоци, редовни прегледи и консултации со засегнатите страни за да се прилагодат стратегиите и соодветно да се вклучат научените лекции.

Подетално, следењето, евалуацијата и учењето треба да вклучуваат:

- Воспоставување робусни и сеопфатни системи за собирање податоци за директните и индиректните жртви на насилство поврзано со огнено оружје.
- Внимавање податоците да бидат расчленети по пол и возраст и да се спроведува соодветна родова анализа со цел политиките и практиката да бидат водени од точни информации.
- Максимизирана употреба на податоците собрани од контакт точките за огнено оружје, кои се центри на извонредност и вклучуваат клучни информации за жртвите.
- Поддршка на размената на клучни податоци и информации меѓу секторите за зголемување на безбедноста и подобрена поддршка за директните и индиректните жртви на насилство поврзано со огнено оружје.
- Вклучување собирање и квантитативни и квалитативни податоци за да се овозможи учење и постојани подобрувања во политиките и практиката поврзани со поддршка на жртвите од огнено оружје.
- Развивање студии на случаи и интервјуа со повредени жртви или семејства на лица убиени со огнено оружје за да се процени достапноста на мрежи и механизми за поддршка на жртвите во практиката.

⁶⁹ Препораки за пакетот за поддршка на подигањето на свеста за МЛО – SASP II, SEESAC 2005

- При собирањето и презентирањето на податоци, треба да се земаат предвид чувствителните аспекти за да се избегне доведување на жртвите и нивната приватност во опасност од повторна виктимизација и секундарна виктимизација.
- 8. Зајакнување на креирањето политики засновани на докази:** Покрај подобреното собирање податоци и вмрежувањето на владини и невладини актери вклучени во заштитата на правата на жртвите и обезбедувањето навремени и соодветни услуги, од суштинско значење е да се консултираат давателите на услуги на граѓанските организации во врска со политиките за контрола на МЛО и услугите за поддршка на жртвите, со цел да се подобри превенцијата и заштитата на жртвите.
- 9. Учество во регионална соработка и градење партнерства:** Поттикнување на регионалната соработка меѓу јурисдикциите на Западен Балкан за споделување на најдобрите практики, научените лекции и развивање унифицирани стратегии за поддршка на жртвите на насилство поврзано со огнено оружје. Користење на постојните регионални мрежи на институциите на безбедносниот сектор за споделување на научените лекции и забрзување на процесите на усогласување со клучните меѓународни стандарди за правата на жртвите. Воспоставување партнерства со меѓународни организации, вклучувајќи меѓународни и локални граѓански организации, за искористување на ресурсите и експертизата.

Како заклучок, со цел жртвите на вооружено насилство да добијат соодветна поддршка, потребни се заеднички напори за решавање на постојните празнини во законските рамки, задоволување на потребите за специјализација, сигурна распределба на ресурсите, редовно и конзистентно собирање на расчленети податоци, сеопфатни проценки на ризиците и прилагодена поддршка, правни постапки што ги земаат предвид специфичните ранливости на жртвите на вооружено насилство и соодветен пристап до средства за компензација.

Со зајакнување на институционалните капацитети, обезбедување одржливо финансирање за давателите на услуги, обезбедување пристап до специјализирана обука и поттикнување на робусна меѓусекторска и регионална соработка, јурисдикциите на Западен Балкан можат постепено да воспостават посеопфатен систем за поддршка, фокусиран на жртвите и заснован на разбирање на траумата, за сите лица погодени од вооружено насилство, усогласен со меѓународните стандарди и стандардите на ЕУ за поддршка на жртвите.

Поимник

Вооружено насилство: Вооруженото насилство е намерна закана за употреба или фактичка употреба на оружје за нанесување смрт или повреда. Може да има многу форми, почнувајќи од политичко, криминално, па сè до меѓучовечко насилство, и се појавува во широк спектар на контексти. Клучно е што вооруженото насилство не се однесува само на физичката штета, туку ја вклучува и психосоцијалната штета и неговото сеопфатно негативно влијание врз развојот.⁷⁰ (Promoting development through the reduction and prevention of armed violence: report of the UN Secretary-General / Промовирање на развојот преку намалување и спречување на вооружено насилство: извештај на Генералниот секретар на ОН)

Компензација: Според Директивата за компензација, жртвите на криминал во ЕУ треба да имаат право на фер и соодветна компензација за повредите што ги претрпеле, без оглед каде во Европската заедница е извршено кривичното дело (точка 6 од Преамбулата на Директивата). Доколку сторителот, со извршување на насилно кривично дело, ги доведе во прашање правата на жртвите или не успее да ги надомести, жртвите можат легитимно да очекуваат дека нивната правна заедница ќе ги брани нивните права на правда во кривична постапка и дека владата ќе има должност да ги надомести наместо сторителот.

(Ж. Милке (2019 г.). *Strengthening Victims' Rights: From Compensation to Reparation – For a new EU Victims' rights strategy 2020-2025* (Зажакнување на правата на жртвите: Од компензација до репарација – За нова стратегија на ЕУ за правата на жртвите 2020-2025). Извештај на специјалниот советник Ж. Милке до претседателот на Европската комисија.)

Директна жртва: Директна жртва е „физичко лице кое претрпело штета, вклучувајќи физичка, психолошка или емоционална штета, или економска загуба што е директно предизвикана од кривично дело“.

(Директива 2012/29/ЕУ на Европскиот парламент и на Советот на ЕУ од 25 октомври 2012 година)

Членови на семејството: „Членови на семејството“ се однесува на брачниот другар, лицето кое живее со жртвата во посветена интимна врска, во заедничко домаќинство и на стабилна и континуирана основа, роднините во права линија, браќата и сестрите и лицата кои се издржуваат од жртвата.

(Директива 2012/29/ЕУ на Европскиот парламент и на Советот од 25 октомври 2012 година)

⁷⁰ Важно е да се напомене дека различните јурисдикции имаат различни дефиниции, што зависи од различниот акцент што јурисдикциите го ставаат на различните аспекти на инцидентите поврзани со огнено оружје, без разлика дали се фокусираат на самото насилство или на вклучениот криминал. На Западен Балкан, вооруженото насилство често се поврзува со високата распространетост на огнено оружје во сопственост на цивили и оставината од конфликтите во регионот.

Злосторства со огнено оружје: Овој термин конкретно се однесува на криминални активности што вклучуваат употреба на огнено оружје, како што се вооружени грабежи, нелегално поседување огнено оружје и убиства поврзани со огнено оружје. Се нагласува незаконскиот аспект на инцидентите.

(Годишни податоци за насилство со оружје | Центар за решенија за насилство со оружје)

Пристап кон кривичната правда базиран на човековите права: Пристапот базиран на правата започнува од претпоставката дека жртвите на кривични дела против личноста имаат право на правда и дека кривичната правда служи за „исправање“ на неправдата што им е нанесена на жртвите. Затоа, жртвите не бараат помош врз основа на нивната ранливост или потреби, туку ги бараат своите права, а јурисдикцијата како носител на должност треба сериозно да ја сфати својата должност да ги заштити човековите права на поединците што живеат на нејзина територија.

(Ж. Милке (2019). *Strengthening Victims' Rights: From Compensation to Reparation – For a new EU Victims' rights strategy 2020-2025* (Зажакнување на правата на жртвите: Од компензација до репарација – За нова стратегија на ЕУ за правата на жртвите 2020-2025 година). Извештај на специјалниот советник Ж. Милке до претседателот на Европската комисија.)

Индиректна жртва: Индиректни жртви се „членови на семејството на лице чија смрт е директно предизвикана од кривично дело и кои претрпеле штета како резултат на смртта на тоа лице“. „Членови на семејството“ се однесува на брачниот другар, лицето кое живее со жртвата во посветена интимна врска, во заедничко домаќинство и на стабилна и континуирана основа, роднините во права линија, браќата и сестрите и лицата кои се издржуваат од жртвата.

(Директива 2012/29/EУ на Европскиот парламент и на Советот на ЕУ од 25 октомври 2012 година)

Жртва на кривично дело (вклучувајќи кривично дело поврзано со вооружено насилство): Жртви се „лица кои, поединечно или колективно, претрпеле штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емоционално страдање, економска загуба или значително прекршување на нивните основни права, преку дејствија или пропусти што се во спротивност со кривичните закони што важат во Земјите Членки, вклучувајќи ги и оние закони што ја забрануваат кривичната злоупотреба на моќ.“ (Член А.1). Според оваа Декларација, едно лице може да се смета за жртва, без оглед на тоа дали сторителот е идентификуван, уапсен, гонет или осуден и без оглед на семејниот однос помеѓу сторителот и жртвата. Терминот „жртва“ исто така ги вклучува, каде што е соодветно, „тесното семејство или издржуваниите лица на директната жртва и лицата кои претрпеле штета при интервенција за да им помогнат на жртвите во неволја или да спречат виктимизација.“ (Член А.2).

(Декларација на ОН за основните принципи на правда за жртвите на криминал и злоупотреба на моќ)

Пристап центриран кон жртвата: Пристапот центриран кон жртвата ги става правата и достоинството на жртвите, вклучувајќи ја нивната благосостојба и безбедност, како приоритет во сите напори... Овој пристап се однесува на систематски начин на интеракција со жртвата/ жртвите... Тој бара емпатична, индивидуализирана, холистичка испорака на континуирани и стабилни услуги, без осудување и без дискриминација. Приоритет е создавањето поволна средина во која жртвите можат да разговараат со некого на кого можат да му веруваат, безбедно и доверливо, дека ќе бидат сослушани и разбрани, дека ќе се чувствуваат поддржани и зајакнати и дека можат да ги изразат своите потреби и желби. Жртвите мора да бидат целосно информирани во секоја фаза од процесот... и да имаат можност да дадат согласност пред да се преземе каква било акција во нивно име, враќајќи им што е можно повеќе контрола и чувство

на лична автономија. Тие мора да бидат заштитени од стигматизација, дискриминација, одмазда и повторно трауматизирање.

([Victims' Rights First \(Правата на жртвите на прво место\) - | Обединети нации](#))

Виктимизација: Процесот на станување жртва што се однесува на непосредниот напад и сите директни последици и влијанија од него.

([RAA_Saxony_Hate_Crime_Victim_Support_in_Europe_2016_m.pdf](#))

Секундарна виктимизација: Секундарната виктимизација се јавува кога жртвата претрпува дополнителна штета не како директен резултат на кривичното дело, туку поради начинот на кој институциите и другите лица се справуваат со жртвата; на пример, преку несоодветно и репетитивно испрашување на жртвата. Присуството на сторителот за време на судските постапки, исто така, може да предизвика секундарна виктимизација. Ризикот се зголемува во зависност од тоа колку тесно соработуваат и се координираат, ако воопшто, полициските и судските власти и службите за поддршка при справувањето со жртвата во различни фази од процесот на кривична правда. (*Stepping up the response to victims of crime: FRA's findings on challenges and solutions (Засилување на одговорот кон жртвите на криминал: Наоди на FRA за предизвиците и решенијата)*).

(<https://fra.europa.eu/en/publication/2024/stepping-response-victims-crime>.)

Специјализирани услуги за жртви: Ваквите услуги вклучуваат, како минимум, пристап до безбеден сместувачки капацитет и прилагодена психосоцијална поддршка. Засолништа или други форми на безбедно сместување мора да бидат достапни кога постои непосреден ризик од повторна виктимизација, заплашување или одмазда. Психосоцијална поддршка треба да се обезбеди кога со проценката ќе се идентификуваат специфични потреби што произлегуваат од природата на насилството или односот на жртвата со сторителот - особено во случаи на сексуално насилство, родово базирано насилство или насилство од интимен партнер. Во такви случаи, поддршката треба да вклучува грижа заснована на разбирање на траума и професионално советување.

(Парафразирано од: *Support for Victims in Selected Balkan States: A Comparative Perspective*. Belgrade (Поддршка за жртвите во одбрани балкански држави: Компаративна перспектива). Белград: Виктимолошко здружение на Србија - [Podrska_Zrtvama_Analiza.indd](#))

Повторена виктимизација (ревиктимизација): Ситуација кога истото лице страда од повеќе од еден кривичен инцидент во одреден временски период.

(Поимник на Европскиот институт за родова рамноправност - [repeat victimisation | European Institute for Gender Equality](#))

Пријавување од трета страна: Пријавувањето од трета страна им овозможува на жртвите, членовите на семејството или сведоците да информираат соодветно обучена трета страна - како што се граѓанските организации - за кривично дело. Оваа „трета страна“ потоа, со согласност на жртвата, може да го пријави кривичното дело во полиција без жртвите да мора да стапат во директен контакт со самата полиција, со што се олеснува пристапот на жртвите до поддршка, заштита и правда. Пријавувањето од трета страна е различно од третите страни што ги застапуваат жртвите во кривична постапка.

(*Stepping up the response to victims of crime: FRA's findings on challenges and solutions (Засилување на одговорот кон жртвите на криминал: наоди на FRA за предизвиците и решенијата)*. <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/stepping-response-victims-crime>)

Литература

Altan, L., Meindre Chautrand, L., Blondé, A., Baudouin-Naneix, S. (2023). *Victims of Crime – Model Provisions Paper: VSE’s vision for a revised victims’ rights directive. (Жртви на криминал – Документ со моделни одредби: Визијата на VSE за ревидирана директива за правата на жртвите)*. Victim Support Europe. [1695887426VSEVictimsofCrimeModelProvisionsPaper_Final.pdf](https://www.victim-support.eu/sites/default/files/2023-12/1695887426VSEVictimsofCrimeModelProvisionsPaper_Final.pdf)

Работен документ на персоналот на Комисијата (2022). Евалуација на Директивата 2012/29/EУ на Европскиот парламент и на Советот од 25 октомври 2012 година со која се утврдуваат минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите на криминал и се заменува Рамковната одлука на Советот 2001/220/ПВР (SWD/2022/0179 final) [EUR-Lex - 52022SC0179 - МК - EUR-Lex](https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/0179/final/mk)

De Schutter, A. (2023). *Family gun violence in the European Union (Семејно насилство со оружје во Европската Унија)*. Фламмански институт за мир. [2023/12/PROJECT_INSIGHT_-_Family_Gun_Violence_DEF_REV.pdf](https://www.vicim.be/sites/default/files/2023-12/PROJECT_INSIGHT_-_Family_Gun_Violence_DEF_REV.pdf)

Директива 2012/29/EУ на Европскиот парламент и на Советот од 25 октомври 2012 година за воспоставување минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите на криминал и заменување на Рамковната одлука 2001/220/JHA на Советот (Директива за правата на жртвите) [Directive - 2012/29 - EN - EUR-Lex](https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/en)

Ellard, R. & Campbell E. (2020). *Improving support for victims of crime: Key practice insights (Подобрување на поддршката за жртвите на криминал: Клучни сознанија за праксата)*, Центар за иновативна правда, Универзитет RMIT [Improving support for victims of crime, University - Search](https://www.rmit.edu.au/research/centres-and-institutes/centre-for-innovative-justice/publications/improving-support-for-victims-of-crime)

Европска комисија (2020). *Стратегија на ЕУ за правата на жртвите 2020-2025* eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0258

Европска комисија (2023). Предлог за Директива на Европскиот парламент и на Советот за изменување на Директивата 2012/29/EУ за воспоставување минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите на криминал, и замена на Рамковната одлука на Советот 2001/220/ПВР [EUR-Lex - 52023PC0424 - МК - EUR-Lex](https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2023/0424/mk)

Европска комисија (2023). Предлог за Директива на Европскиот парламент и на Советот за изменување на Директивата 2012/29/EУ за воспоставување минимални стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите на криминал, и замена на Рамковната одлука на Советот 2001/220/JHA [EUR-Lex - 52023PC0424 - МК - EUR-Lex](https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2023/0424/mk)

Агенција на Европската Унија за фундаментални права. (2024). *Stepping up the response to victims of crime: FRA's findings on challenges and solutions* (Засилување на одговорот кон жртвите на криминал: Наоди на FRA за предизвиците и решенијата).

<https://fra.europa.eu/en/publication/2024/stepping-response-victims-crime>

J. Milquet (2019). *Strengthening Victims' Rights: From Compensation to Reparation – For a new EU Victims' rights strategy 2020-2025* (Закнување на правата на жртвите: Од компензација до репарација – За нова стратегија на ЕУ за правата на жртвите 2020-2025 година). Извештај на специјалниот советник Ж. Милке до претседателот на Европската комисија.

[strengthening_victims_rights_-_from_compensation_to_reparation_rev.pdf](https://ec.europa.eu/justice/files/strengthening_victims_rights_-_from_compensation_to_reparation_rev.pdf)

Kees, S.J. et al. (2016) *Hate Crime Victim Support in Europe: A Practical Guide* (Поддршка на жртвите на злосторства од омраза во Европа: Практичен водич). RAA Sachsen, Дрезден

[RAA_Saxony_Hate_Crime_Victim_Support_in_Europe_2016_m.pdf](https://www.raa-sachsen.de/raa_saxony_hate_crime_victim_support_in_europe_2016_m.pdf)

Krüsselmann K, Aarten P, Liem M (2021) *Firearms and violence in Europe—A systematic review*. PLoS ONE 16(4): e0248955 (Огнено оружје и насилство во Европа – Систематски преглед).

<https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0248955>

Nikolić-Ristanović, V., Čopić, S., Nikolić, J., Šaćiri, B. (2018) *Podrška žrtvama u izabranim državama Balkana: Komparativna perspektiva*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije (Поддршка за жртвите во избрани балкански држави: компаративна перспектива). Белград: Виктимолошко здружение на Србија. Извршно резиме достапно на англиски)

[Podrska_Zrtvama_Analiza.indd](https://www.viktimološko-društvo-srbije.org/podrska_zrtvama_analiza.indd)

ОБСЕ (2019). *Анкета предводена од ОБСЕ за благосостојбата и безбедноста на жените: Главен извештај*. Секретаријат на ОБСЕ.

<https://www.osce.org/secretariat/413237>

SEESAC (2024). *In Focus Armed Violence Monitor – Victims of firearms incidents in the Western Balkans* (Во фокусот Монитор за вооружено насилство – Жртви на инциденти со огнено оружје во Западен Балкан).

https://www.seesac.org/ff/docs/in-focus-armed-violence-monitors_1/In-Focus-Armed-Violence-Monitor-on-Victims-of-Firearm-.pdf

SEESAC (2025). *Инциденти со огнено оружје во контекст на семејно насилство – Западен Балкан, 2019 – 2024*

[IN_FOCUS_Domestic_violence_Western_Balkans_2019-2024_w.pdf](https://www.seesac.org/ff/docs/in-focus-armed-violence-monitors_1/IN_FOCUS_Domestic_violence_Western_Balkans_2019-2024_w.pdf)

SEESAC (2025). *Western Balkans Armed Violence Victim Support Analysis* (Анализа за поддршка на жртвите од вооружено насилство во Западен Балкан) (необјавена)

SEESAC (2025). *The misuse of firearms in domestic violence in the Western Balkans: Key trends and main concerns* (Злоупотреба на огнено оружје при семејно насилство во Западен Балкан: Клучни трендови и главни проблеми) (необјавено)

Координирачка акција на Обединетите нации за мало оружје - CASA (2015). *International Small Arms Control Standard. National regulation of civilian access to small arms and light weapons* (Меѓународен стандард за контрола на мало оружје. Национална регулатива за пристап на цивили до мало и лесно оружје).

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/RuleOfLaw/CivilianAcquisition/UNAgencies_IO/International_Small_Arms_Control_Standards_Inter-Agency_Support_Unit.pdf

Генерално собрание на Обединетите нации (1985). *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (Декларација за основните принципи на правда за жртвите на криминал и злоупотреба на моќ)* (A/RES/40/34).

<https://legal.un.org/avl/ha/dbpjvcap/dbpjvcap.html>

Обединети нации (2022). *Report of the UN Secretary-General: Strengthening security sector reform (Извештај на генералниот секретар на ОН: Зајакнување на реформата во безбедносниот сектор)*. (S/2022/280).

[Обединети нации 2022_280_english.pdf](#)

Обединети нации (2009). *Report of the UN Secretary-General: Promoting development through the reduction and prevention of armed violence (Извештај на Генералниот секретар на ОН: Промовирање на развојот преку намалување и спречување на вооружено насилство)*. (A/64/228).

Промовирање на развојот преку намалување и спречување на вооружено насилство: извештај на Генералниот секретар | Refworld

Виктимолошко здружение на Србија. (2014). *Victims' protection: International law, national legislations and practice – Book of abstracts (Заштита на жртвите: меѓународно право, национално законодавство и пракса – Книга на апстракти)*. Петта годишна конференција на Виктимолошкото здружение на Србија. Белград, Србија.

[KnjigaApstrakataVGodisnjaKonfVDS2014Eng.pdf](#)

Дополнителни линкови:

[Annual Gun Violence Data | Center for Gun Violence Solutions](#)

[Briefing - Revision of the Victims' Rights Directive](#)

[Data on Guns and Accidental Deaths in the U.S.](#)

[European Network on Victims' Rights](#)

[Standard Reports | Gun Violence Archive](#)

smallarmssurvey.org/database/global-violent-deaths-gvd

[Victims Rights First | United Nations](#)

[Victims' rights - by country | European e-Justice Portal](#)

[Victim Support Europe](#)